

Treball de fi de grau

Títol

Autor/a

Tutor/a

Departament

Grau

Tipus de TFG

Data

Full resum del TFG

Títol del Treball Fi de Grau:

Català:

Castellà:

Anglès:

Autor/a:

Tutor/a:

Curs:

Grau:

Paraules clau (mínim 3)

Català:

Castellà:

Anglès:

Resum del Treball Fi de Grau (extensió màxima 100 paraules)

Català:

Castellà:

Anglès:

Dedico aquest treball a totes les persones que fan realitat el Programa Accepta, sense les quals les persones amb discapacitat intel·lectual i del desenvolupament que han passat per judicis i presons els últims vint anys haguessin estat molt més vulnerables. Una abraçada especialment forta al Luís Varea, el primer guia que m'acompanyà a les profunditats d'aquesta realitat.

El meu profund agraïment a totes les persones que han volgut parlar en aquest reportatge. Ha estat un plaer parlar amb cadascú de vosaltres. Les desenes de converses mantingudes han reafirmat la meua vocació de periodista.

Gràcies Juana Gallego per confiar en tot moment amb la feina que he estat fent. També per parar-me els peus quan se m'estava escapant de les mans.

Amics, família i companys de pis: gràcies per cuidar-me i deixar-me parlar. Sobretot tu, Núria. És fantàstic saber que podia comptar amb la teua ajuda abans de preguntar-t'ho.

I a totes les persones que són suport indispensable en el desenvolupament de les persones amb DID: ànims, que ja heu recorregut un bon tros del camí cap a la igualtat. Un petó a la gent d'Encert: símbol de com l'estima incondicional cap als altres pot crear coses magnífiques.

Índex

Introducció	2
Preludi.....	4
Un cop de patinet	6
La ignorància dels qui en saben més.....	7
Entre la culpa i la discapacitat.....	13
Ser responsable sense saber-se'n.....	16
D de delinqüent, D de discapacitat.....	21
Entre les cel·les hi ha despatxos	26
La presó i els presoners	31
Esperant per entrar	34
Quan es pot escollir la llibertat.....	51
El fals judici.....	54
Bibliografia	59

Introducció

Hi ha persones amb discapacitat intel·lectual a la presó, complint condemna. Gent que un psicòleg i un treballador social han decidit que té un Quocient Intel·lectual inferior al que està estipulat que és necessari per poder tirar endavant la vida de forma autònoma. Aquesta realitat em xoca. La llei no els protegeix? El jutge no s'adona de qui està enviant a la presó? Què deuen haver fet per acabar allí? Amb aquestes preguntes inicials aquest reportatge intenta explicar qui són i com és el col·lectiu que anomenem “persones amb discapacitat intel·lectual” i posa de relleu la seva paradoxal situació davant de procediments penals, tant en la fase de deliberació com en la d'execució.

El punt de partida d'aquesta investigació és un informe del Centre d'Estudis Jurídics de la Generalitat de Catalunya. Es tracta d'un document anomenat “Estudi comparatiu de la qualitat de vida dels Discapacitats Intel·lectuals i del Desenvolupament (DID) en els centres penitenciaris”. Aquest informe parlava d'un mòdul especial i comparava la qualitat de vida entre les persones amb DID que residien allí i les que no ho feien. Vaig començar a investigar i vaig veure que els mitjans de comunicació quasi no havien parlat de la qüestió: informacions breus de diversos mitjans quan al 2013 el Conseller de Justícia, Germà Gordó, va inaugurar *in situ* el Departament d'Atenció Especialitzada per a Discapacitats Intel·lectuals i del Desenvolupament. L'única peça amb una mica de profunditat, “Presos de doble laberinto”, és un reportatge de dues pàgines amb més fotografia que text publicat a El Periódico al març del 2011 pel Fidel Masreal. El periodista, tot i que sis anys després em comenta que no se'n recorda de gaire, ja parlava en aquell moment de la tasca d'Accepta i de la Carolina, una treballadora que coneixerem al llarg del reportatge.

Per això el primer que vaig fer va ser contactar amb el Programa Accepta. El Luís Varea, il·lusionat per la possible difusió de la problemàtica, m'ha introduït a tot l'equip d'Accepta des del primer dia. Amb ell he assistit al judici del Raúl, el protagonista de la següent història, que va durar més de cinc hores i que em va permetre establir comunicació amb famílies, testimonis i advocats. A Varea l'he entrevistat formalment en tres ocasions. La Núria Moreno i la Carolina Pérez han estat la meua porta d'entrada directa a Quatre Camins. Dins d'aquest, el coordinador del mòdul especial per a persones amb DID, l'Hermini González, m'ha explicat el funcionament i m'ha gestionat els permisos per poder anar dues vegades a fer tantes entrevistes com volgués. He parlat amb desenes de presos amb DID, però això ha estat la fase final del reportatge.

Perquè abans, per poder entendre el judici al que vaig assistir, he parlat amb el coordinador de la Fiscalia de Vigilància Penitenciària de Barcelona i Girona, el José Francisco Faus. Ideològicament oposat, el director de l'Observatori de Sistema Penal i Drets Humans de la

Universitat de Barcelona m'ha rebut dues vegades al seu despatx. A més, ha estat aquest últim qui m'ha introduït a la realitat dels Departaments Especials de Règim Tancat a partir de la lluita desenfrenada que ha iniciat pel seu tancament. També, per poder entendre la situació jurídica del Raül, vaig entrevistar la Sònia Fabra, responsable de l'àrea jurídica de Dincat, la federació catalana pro persones amb discapacitat intel·lectual. La Sílvia Mir, responsable de comunicació de la federació, ha estat clau per poder-me acostar no només a la sra. Fabra i a tot l'equip d'Accepta, sinó també a la presidenta de l'entitat, la Rosa Cadenas, al vicepresident, el Ferran Feliu, a la sexòloga, la Gemma Deulofeu, i a la portaveu de Famílies Dincat, la Isabel Montesinos.

A totes aquestes entrevistes se li sumen hores de lectures: algunes de caràcter més tècnic sobre discapacitat intel·lectual, altres sobre funcionament de les presons. He intentat llegir també reflexions, per dotar aquesta exposició de fets que us presento d'enfocament moral respecte una de les qüestions més tabú que existeixen a la nostra societat: la presó.

El treball intenta fer un recorregut que començarà amb el judici del Raül. A partir d'aquest descobrirem per una banda la discapacitat intel·lectual i com es manifesta davant de situacions complicades, com és un judici. A l'espera de la sentència, coneixerem els qui ja han estat condemnats: descriurem la presó i el mòdul especial on resideixen més d'una trentena. Parlarem amb ells, i un cop tinguem una idea clara de la situació que viuen, tornarem a la Ciutat de la Justícia de Barcelona per conèixer el veredict del jutge sobre el Raül i la seva llibertat.

Preludi

Des de temps immemorials hem jutjat i condemnat les persones del nostre voltant que se surten de la línia traçada amb el regle de la convivència, la que marca què es pot fer i què no. Les lleis delimiten els comportaments correctes. Més enllà no sabem què hi ha. Ens imaginem habitacions fosques, crits enmig de la nit, crims, sang i fang. Ens imaginem persones lletges, amb dents tortes i potser un ull tapat. Conspiracions. Intentos de trencar, robar, matar i prendre. Ho ubiquem a la perifèria, lluny de nosaltres, de la nostra comoditat. Però quan aquests éssers de l'altra banda de la línia s'acosten i trepitgen el nostre cantó –per fer el mateix que fan al seu– els agafem, els arrestem i els confinem a la presó.

Aquest ha estat i és un espai situat en un marc normatiu opac. El que ha passat dins de les seves parets sovint no ha tingut gaire a veure amb el que regia la vida diària del cantó “bo” de la societat. Per això, amb el pas dels anys, ens hem adonat que el que hem d'intentar és que les persones “dolentes” es tornin “bones”, separant-les un temps de la societat i educant-les dins d'aquest llindar.

Per tant hem adaptat part dels nostres codis a les diverses realitats humanes, entenent que la forma de ser de cada persona ha de ser la que reguli la seva estada en el llindar, la seva sortida o, fins i tot, les alternatives a estar-hi.

Però has d'existir: immigrant, gitano, marica, pobre, duguís l'etiqueta que duguís, existeixes. I per això seràs maltractat o ajudat. Sigui com sigui, però per a bé o per a mal, seràs tingut en compte. Però, malgrat això, “hi ha una població invisible, tant dins com fora del sistema penitenciari”, diu el Luís Varea, un treballador social: són les persones amb Discapacitat Intel·lectual i del Desenvolupament (a partir d'ara, DID).

Sí. Gent amb DID. Com el nen que tenia un retard mental i que anava a la teva classe de petit. Com la noia amb la Síndrome de Down que et trobes comprant el pa; com els de la brigada municipal, que quan els veus esmorzar, notes que hi ha “alguna cosa estranya”. Doncs hi ha persones amb discapacitat intel·lectual acreditada per l'administració, com aquesta gent, complint condemna a la presó.

No són imbècils, curts ni “subnormals”. Tampoc són bojos, malalts mentals ni psicòtics. Cal un temps per adonar-se de les seves limitacions cognitives. I a l'inrevés que la persona amb Down, el que anava a la teva classe i els que esmorzen al teu bar, aquells als quals es vol aproximar aquest treball quasi sempre han viscut a l'altra banda de la línia. A aquell lloc que ens sembla tan lluny, on la gent no sap escriure, on la lucidesa es troba al final d'una fina ratlla de pols blanca i el sexe, on es pot.

Els últims dels últims, els que no entenen la llei. Els marginats de la presó, invisibles per a la Justícia i per a nosaltres, fills d'una penitència discapacitada.

Un cop de patinet

Al parc hi ha un grup nombrós de joves. Se senten riures i alguns crits. La majoria estan asseguts als bancs i un parell fan torns per fer voltes amb un patinet. Hi ha cigarros, refrescs varis, alguna cervesa i possiblement algun porro. Han sortit del taller ocupacional on treballen i com sempre, es queden fent petar la xerrada fins tard. El Raúl 'hi estarà fins poc més de les vuit; quasi mai allarga perquè, com sempre, a les nou ha d'estar sopant amb els seus pares. Si no, la mare es començarà a preocupar i a trucar-lo, i el noi sap que "se pone muy pesada". Quan el Raúl marxa, el truca un amic, nerviós, que li diu que torni, que dos del grup s'estan barallant. Ell fa mitja volta i s'uneix a la baralla, que comença a sobrepassar la dialèctica. Alguna veïna, al sentir l'enrenou, ha trucat la policia, que quan arriba intenta aturar la situació. El Raúl, que és dels líders del grup d'amics, agafa el rol de portaveu en la conversa amb l'autoritat i quan li pregunten què està passant, ell respon de manera confusa.

Un policia s'ha fixat en una bicicleta que hi ha al mig del grup. És del servei Bicing i està pintada. Demana explicacions i el Raúl li diu que el Jordi se l'ha trobada, però s'està posant nerviós. Agafa amb força el patinet amb el qual ja havia començat a tornar cap a casa. L'agent ho interpreta com una actitud amenaçant i li demana que li doni. El Raúl no vol, perquè és seu. Quan el Guàrdia Urbana l'hi agafa, comencen a forcejar fins que el metall pica contra la cara l'agent. L'agent sostindrà més tard que el Raúl el va agredir; el jove, que va ser resultat d'un estira i arronsa per l'objecte. Sigui com sigui, el policia acaba amb una "lesió superficial", segons l'informe mèdic.

Immobilitzen el Raúl contra terra. Li quedarà una marca al dit durant molt temps, ja que li queda atrapat entre el cos i el terra ple de grava. L'emmanillen i el porten a la comissaria de Les Corts. A quarts de tres de la matinada parlen amb els pares, que el van a recollir preocupats perquè és el primer cop que el "nen", en els seus 30 anys de vida, no ha arribat a casa i tampoc ha avisat. El primer que fan, fins i tot abans de sortir de la comissaria, és donar-li la medicació de l'epilèpsia que havia d'haver pres una hores abans.

Al cap d'uns dies reben tres citacions judicials: una per al pare, una per a la mare i una per al fill. El tutor, la tutora i el tutelat. Es designa un advocat d'ofici a cadascú. És l'octubre del 2014.

La ignorància dels qui en saben més

“El fotote [fuertote] llegó y dijo quién se la chupa a quién. La bici era del Jordi, que se la encontró. El patinete es mío, mío. Que me lo devuelva y ya está”.

El Raúl¹ (nom suposat) porta 20 minuts explicant-me què va passar aquella nit del 6 d'octubre del 2014. Portem unes quantes hores davant de la sala de vistes 318 de l'Edifici 111 de la Ciutat de la Justícia de Barcelona. La veritat és que he perdut el fil del seu monòleg fa una estona, però quan torno a les seves paraules me n'adono que no ha notat que no el seguia. Té davant un oient que entén la major part de les paraules que pronuncia i això li agrada. També he procurat expressar-me tota l'estona de forma molt senzilla, utilitzant paraules bàsiques, sense subordinar, gesticulant i fent bromes no gaire complexes. M'entén i se sent de gust. Per això no para de parlar.

No s'adona que no estic parant gaire atenció, perquè per fer-ho hauria de ser capaç de fixar-se en la meua comunicació no verbal. El lector ho hauria percebut perquè de seguida hauria notat que la meua mirada està perduda, que no faig més que sorolls d'assentiment absurds i perquè les preguntes no tenen massa relació amb el que m'acaba de dir. Però ell no. Segons la targeta que li acredita la discapacitat intel·lectual, el Raúl en presenta en un grau del 65%. Segons la forense dels jutjats, té un retard mental mitjà degut a una encefalopatia connatal. A més, el treballador social de torn va decidir incrementar el percentatge perquè el Raúl pateix epilèpsia. “Ara la tenim controlada amb la medicació, però de petit ens feia patir molt”, comenta l'Eli, la seva mare.

L'acusació li demana un any i nou mesos de presó, així com 1.400€ de multa. La fiscalia l'acusa exactament del mateix i afirma la proposta de condemna. Al Raúl ja li poden dir 14.000€ o 1.400.000€, que no té la capacitat de discriminar entre grans quantitats. Això va quedar palès fa molts anys, quan un jutge va decidir modificar judicialment de forma parcial la seva capacitat de portar de forma autònoma la vida civil. O sigui, que tot i que el Raúl té 30 anys, els seus pares segueixen sent els seus tutors legals. I per això la multa, si finalment el jutge decidís que s'ha de pagar, l'assumirien ells.

“Tot és molt paradoxal”, m'explica el Luís Varea. He quedat amb ell a la seu de Dincat/Plena Inclusió Catalunya per anar junts al judici. És a prop de Sants i vaig deu minuts tard. No estic massa preocupat perquè aquest treballador social sempre té mil coses a fer, i sé que, sigui com sigui, l'hauré d'esperar una estona. Dincat és la Federació Catalana de persones amb Discapacitat Intel·lectual i del Desenvolupament de Catalunya, que actualment agrupa més de

¹ Els noms dels membres de la família del “Raúl” no són reals a petició dels pares, que expliquen que bona part de la família mai no ha acabat d'entendre la discapacitat del seu fill, i per això no els han explicat tota la història que es narra en aquest treball.

300 entitats que defensen els drets de les persones amb DID, que atenen unes 34.000 persones. Dins de la seva llarga trajectòria, el 1995 van detectar per primer cop que hi havia gent amb DID a les presons catalanes, i el 1999 van crear el Programa Accepta per diagnosticar aquests casos i treballar amb les persones que es troben en processos judicials, a la presó o en un procés de reinserció. El Luís Varea va incorporar-se a Dincat el 2005. En aquell moment hi havia un coordinador, quatre educadores especials, un psicòleg i ell, el treballador social. El seu dia a dia transcorre entre procediments penals, la presó, les famílies i un munt de papers. “Pensa que molts d’ells no tenen ni correu electrònic” –em va dir la primera vegada que ens vam veure–. “Com vols que puguin fer tot el que comporta un judici si no poden recordar ni la contrasenya!”.

Ahir em va enviar un missatge. “Hola! [...] Quedem demà a les 10:45 a Dincat. Anirem a la Ciutat de la Justícia. La mare no té cap inconvenient en la teva assistència. Sí?”. A les onze en punt comencem a tirar amb presses perquè hem quedat amb el Raúl i els seus pares a dos quarts de dotze. Durant el trajecte em posa al dia: “Veuràs que hi ha situacions molt estranyes, en aquests judicis. Mentre esperem per entrar a la sala et trobes al passadís, esperant per entrar, víctimes i acusats, tots junts”.

El nostre cas és estrany, perquè a mesura que passen les hores perdo la noció de qui és la víctima i qui el culpable. Quatre Guàrdia Urbanes vestits de carrer estan fent petar la xerrada tranquil·lament a uns cinc metres d’on està el Raúl, els seus testimonis (amics seus del taller ocupacional on treballa), les respectives famílies i els advocats. Un d’aquests policies és el “fotote”. Entenc perquè el Raúl l’anomena així: vesteix una camisa ajustada que li marca un pit treballat i deixa al descobert un braç que han agafat moltes barres de gimnàs. De fet, segurament, aprofitant el dia lliure que li han donat per poder assistir al judici, després pensa anar-hi, ja que porta una motxilla esportiva de nanses. El Raúl els mira amb una barreja de ràbia i por que contrasta amb el posat relaxat (al cap d’unes hores absolutament avorrit) que mostren els agent de la llei. El “fotote” i un altre company són qui han presentat la denúncia. Els delictes dels quals se l’acusa són desobediència a l’autoritat, agressió a l’autoritat i robatori de béns públics (pel Bicing pintat). I tot això, acreditat per la paraula d’uns membres d’un cos de seguretat públic. És a dir: el Raúl i els seus pares ho tenen difícil per provar la seva innocència.

El Raúl deu fer una mica més de 1’80, alt i prim. Una psoriasi incipient deixa rosada i blanca la carn del voltant del nas i les orelles. Porta el cabell llarg pentinat cap enrere amb massa gominata mal repartida, que li ha deixat algun floc una mica més aixecat. Els botons descordats de la part superior de la camisa deixen veure tres collarets de cordill negre i peces de “plata de primera llei”. Al braç llueix una desena de braçalets, la majoria dels quals són aquests tubs que es

trenquen i el líquid fluorescent que contenen brilla en la foscor. Fa temps que ja no brillen ni són fluorescents, però a ell li agraden igualment. L'arracada a l'orella esquerra contrasta amb la resta d'accessoris, més infantils, ja que juntament amb uns ulls petits, inquiets i intensament negres, confereix al rostre un aspecte de "dur".

Innocent: "que no ha fet mal"; "exempt de culpa"; "que ignora el mal"; "fàcil d'enganyar". Les dues primeres d'aquestes accepcions que trobem al Diccionari de l'IEC les esgrimeix el jutge. La tercera, els forenses. De la quarta, en puc donar fe. Passar d'una conversa sobre la possible condemna a parlar de la feina del Raúl és ben fàcil. Tan aviat se'l veu neguitós pel caire de les coses com rialler i entremaliat perdent la noció d'on es troba. El seu amic inseparable, el Jordi, s'afegeix a la conversa. Una estona abans he estat parlant amb ell.

–Ets amic del Raúl?

–Sí, del taller.

–I tu també tens la targeta de discapacitat?

–Sí, però jo només tinc un 42% --contesta rient-. Ell en té molt més! Com un 60% o així!

Em sorprenc bastant, ja que físicament el Jordi té trets que el delaten fins i tot més que al seu amic: un somriure constant, una mirada incapaç de fixar-se en res, els dits amb una espècie d'artrosi i un caminar coix.

–Sé leer mejor que él!– continua divertit per les preguntes.

–Yo sé leer bien –es queixa el Raúl–, pero escribir ya es más difícil.

El Raúl i el Jordi treballen en un taller proper al barri de Les Corts, de Barcelona. Un taller ocupacional és un espai que pot ser privat, concertat o públic, on les persones amb DID van a treballar i a seguir formant-se després d'haver acabat la seva fase d'escolarització bàsica, que passats els 18 anys es pot allargar fins als 21. Al taller fan gimnàstica, piscina, excursions, van a prendre alguna cosa de tant en tant i treballen de forma més o menys productiva en funció de la seva capacitat i els convenis del centre amb empreses. El centre on estan el Raúl i el Jordi té un acord amb una empresa de materials de dibuix. No direm el nom perquè el Raúl, sense cap mena de filtre, explica: "¡Hago retoladores! De estos para camisetas. Puedes hacer dibujos que te quitas después con agua. ¡Pero son muy malos! –explica rient i sense embuts.

Al nostre costat hi ha el Daniel. No para de mirar-nos de reüll sense gosar acostar-se. Té acreditada una discapacitat del 58% i un diagnòstic d'autisme, síndrome alcohòlic fetal, retard mental i hiperactivitat. La seva mare em mostra l'informe de Sant Joan de Déu que ho acredita. El noi ha estat citat com a testimoni, però com que té la capacitat civil modificada per un jutge, els pares l'acompanyen. "Aquests nens ja tenen prou problemes com perquè els passi això que està passant aquí. Els pares patim des que neixen fins que nosaltres ja no hi siguem. Més que els

altres pares. I després passen coses d'aquestes i ho has de gestionar tu perquè ells no poden!", diu la mare. "Jo no sé si el Raúl ha fet alguna cosa dolenta o no, però està clar que no hauria d'estar aquí, en un judici."

Per més que ho intento, el Daniel no em dirigeix cap paraula. Potser són els nervis, potser no parla o potser és la pastilla extra que li ha donat la mare perquè s'imaginava –amb raó– que el matí seria llarg. Veient que per aquesta via no aconseguiré saber gaire més sobre la nit dels fets, decideixo interessar-me pel món de les persones amb síndrome alcohòlic fetal de la mà de la mare, que m'exposa una tesi d'uns 15 minuts. No li retrec: després de parlar amb desenes de pares de fills amb discapacitat m'adono que s'enfronten a una lluita diària contra infinitat d'obstacles socials que, sense ells, els seus fills mai podran salvar.

Una persona amb discapacitat intel·lectual és una persona com el lector, com jo o com la mare que ens va portar al món: els mateixos drets i deures que qualsevol altre ciutadà. No cal dir que també sent, s'emociona i desitja com els altres. Això sí: la seva capacitat intel·lectual és un handicap que els converteix en vulnerables i dependents en molts aspectes de la vida diària. Com tots, la quantitat d'ajuda i en l'àmbit en la qual la necessiten no segueix uns patrons: depèn de les característiques de cadascú.

Per considerar que hom té discapacitat intel·lectual, aquesta ha de mostrar-se abans dels 18 anys. Pot ser que s'origini abans del part, durant el part o que es desenvolupi durant la infància a causa d'una malaltia greu. L'epilèpsia, per exemple, és un detonant bastant comú. En el cas del Raúl, marca un abans i un després en el seu desenvolupament. La Isabel Montesinos, del grup de Famílies de Dincat, es va trobar amb aquest cas quan, de sobte, la seva filla Eva, als pocs anys de néixer, va tenir unes crisis epilèptiques molt fortes i continuades que van repetir-se durant bastant temps fins que els metges no van trobar la medicació adequada. Ara l'Eva, per bé que intenta portar una vida normalitzada, no sap que té 20 anys, el valor dels diners, llegir o orientar-se. "Va i torna sola de l'escola a casa, perquè ha après unes rutines, però si algun dia li modifiquessis el trajecte, es perdria", comenta la mare.

En el cas del Raúl, les crisis epilèptiques que va patir al llarg de la seva infància van ser conseqüència de l'encefalopatia, causada per una falta d'oxigen durant el part. Sigui com sigui, l'evolució de les persones amb DID fins que no arriben a l'edat adulta moltes vegades és irregular, amb moltes sorpreses en la seva conducta i en la seva salut. És per això que als 18 anys es fa una revisió per part dels Serveis Socials i es decreta si l'acreditació de la discapacitat és definitiva o s'anirà revisant en un futur.

A la meua classe de primària hi havia una nena amb una discapacitat intel·lectual clara. Físicament no se li notava tant com a la meua cosina, la Maria, que té la Síndrome de Down.

Per explicar-me què els passa a les persones amb discapacitat, la meua mare, metgessa de professió, em va dibuixar una línia en un paper. Aquesta línia és el Quocient Intel·lectual, el valor estàndard que, tot i les crítiques dins del món de la psicologia i la psiquiatria, és el que s'utilitza per mesurar la intel·ligència. En un extrem d'aquesta línia, amb un valor de més de 200 punts, hi situaríem les persones més intel·ligents. A l'altra banda, a prop del 0, persones amb "capacitat cognitiva nul·la". S'ha convingut que les persones que tenen un quocient per sota dels 70 punts tenen deficiències intel·lectuals. La doctora Codina, en aquest punt de l'explicació, talla la línia i escriu "persones amb DID". A la dreta d'aquest segment, entre els 70 i els 200, "nosaltres", sense DID. Llavors, davant la violència d'aquesta separació, m'explica que així és com nosaltres estigmatitzem i discriminem (encara que moltes vegades sigui positivament) les persones amb DID. Ells i nosaltres. Per trencar amb aquesta idea em demana que m'imagini les persones del nostre dia a dia en aquesta línia. El lector on les situaria? Segurament, ningú al mateix punt. I si hi afegíssim les intel·ligències emocionals, segurament escriuríem els noms al llarg de tota la línia, no només al nostre segment.

Un home que viu en una residència per a persones amb DID a Terrassa sentenciava "que soy discapacitado, porque me cuestan mucho más las cosas que a ti, pero no soy gilipollas, ¿sabes?". Menys tècnic, però un bon resum, no? El dia que vaig conèixer aquesta persona estava descarregant un camió. Interrompent la seva feina, li vaig demanar si sabia on estava una persona amb la qui em volia entrevistar. "No zé, mira por ahí". Tot i la mala pronunciació, els tatuatges dibuixats al llarg dels seus braços i els pírcings a tota la cara no em van fer sospitar en cap moment que aquella persona pogués ser discapacitada. En el fons, saber-ho no hauria de canviar la percepció que jo pugui tenir d'algú. L'acreditació, en molts casos simplement és una protecció per a la persona: ajudes econòmiques, persones de suport, etc.

La Convenció Internacional de les Nacions Unides sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat, que l'any passat va celebrar el desè aniversari, estableix en el seu preàmbul que la discapacitat "és el resultat de la relació entre la persona amb deficiències i les barreres que impedeixen que participi en la societat com els altres". És a dir, amb menys barreres físiques, psicològiques, sensorials, etc, menys discapacitat si ho contrastem amb el conjunt de la societat.

De fet, una frase l'autoria de la qual no està clara diu que "la discapacitat comença en la mirada dels altres". Si ho tinguéssim tot explicat amb dibuixos, no hi hauria diferència entre els qui saben llegir i els qui no. Si el nostre dia a dia no estigués plagat de burocràcia, no hi hauria cap diferència entre qui l'entén i el qui no. Ara imagineu-vos un judici: "por el presente, y entendiendo que el susodicho, ante la incontinencia provocada por la encefalopatía que aun así

no exime...” . Ara que ja coneixeu el Raúl, us podeu imaginar la seva cara davant de sis togues negres que a tota velocitat verbalitzen aquests tecnicismes? Exactament. No entén res.

“Qualsevol ciutadà mitjà que s’hagi d’enfrontar a processos judicials va malament, és molt inaccessible a nivell cognitiu –reflexiona el Luís Varea–. Les sentències de vegades no les entenc ni jo, que porto anys! Si el ciutadà mitjà té problemes per enfrontar-se al sistema judicial, imagina’t què passa amb una persona amb DID: no s’assabenta de res. Però de res de res”.

–I no hi ha mecanismes per adaptar el llenguatge dels procediments? – li vaig preguntar al coordinador de la fiscalia de Vigilància Penitenciària de Barcelona i Girona, Francisco Javier Faus.

–No n’hi ha– em respon amb certa resignació–. S’entén que és l’advocat de la defensa qui hauria d’informar-lo correctament. Sí que es prenen mesures amb nens víctimes, adaptant el vestuari, el llenguatge i moltes vegades fins i tot la sala de vistes. Però per un discapacitat no, segurament perquè si es considerés que ho és profundament, se n’estaria demanant l’absolució.

Abans d’entrar de ple al judici del Raúl i a les seves possibles conseqüències, és important entendre que un dels *principis* fonamentals recollits en la Convenció de l’ONU del 2006 és la no discriminació, subratllant a l’article 9 que s’ha de garantir que “la informació arribi a totes les persones”. Quan anteriorment en aquest treball parlàvem de barreres per definir què és una persona amb DID, potser ens ho imaginàvem sempre tenint en compte barreres físiques, però la mateixa Convenció ens ho especifica en la seva versió en lectura fàcil: “Les lleis escrites en un llenguatge jurídic complex són barreres per a les persones que tenen dificultats per a llegir i comprendre”.

La justícia ha de ser universal, i mentre el Raúl s’enfronta a una possible pena de presó com un altre ciutadà, és incomprensible com tot el procés no es pot adaptar a les seves capacitats cognitives. Pot semblar utòpic, perquè si ho féssim, segurament podríem defensar la necessitat d’adaptar la justícia a cada persona. El jurista Carlos Carnicer escriu que aquestes “qüestions que poden semblar inofensives –el llenguatge excessivament tècnic [...], la duresa de les vistes–, situa les persones amb discapacitat en una posició de fragilitat davant del sistema”

Però ens trobem davant d’una discussió que de cap de les maneres no podem considerar inocua: la llibertat d’una persona. Un concepte tan bàsic però alhora tan complex que el Raúl ja fa una estona que s’ha perdut. I els qui el mirem i el jutgen també: un xoc cognitiu enmig de la pugna per la “veritat”.

Entre la culpa i la discapacitat

Fins que el jutge no sentenciï no es decretarà si el Raúl va agredir voluntàriament el Guàrdia Urbà. Saber-ho realment, no sé si mai s'aconseguirà. El que li interessa al jutge ara és saber si l'acusat és responsable dels seus actes, ja que en funció d'això el judici prendrà un rumb o un altre. La legislació espanyola no contempla la discapacitat intel·lectual en el codi penal. Sí que ho fa en el codi civil, on està prevista la “modificació judicial de la capacitat”, més coneguda com “incapacitació”. El Raúl té la capacitat judicial modificada.

“És una mort civil, explica la Sònia Fabra, advocada i responsable de l'àrea jurídica de Dincat, “sobretot si la incapacitació que es fa és total”. La modificació també pot ser parcial però significa igualment la renúncia a la llibertat d'aquella persona. “La majoria de famílies que venen aquí (a la federació catalana pro DID) és perquè o bé els pares són molt grans i veuen que es poden morir aviat o bé perquè el fill està a punt de fer els 18 anys i és una edat on potser començarà a signar contractes o... avui en dia és molt fàcil trucar a un telèfon d'aquests que anuncien o et truquen per oferir un crèdit, i si la persona no té la capacitat modificada aquest crèdit s'haurà de pagar”, encara que l'empresa s'hagi aprofitat de la innocència o la falta de coneixement de la persona. “Tot i així, abans de començar el procediment per a la modificació de la capacitat d'algu, mireu bé el cas, perquè moralment li estem traient drets pels quals com a col·lectiu hem lluitat i seguim lluitant”.

Un dels principals problemes és la complexitat jurídica de la incapacitació. La majoria de famílies pensen que, al haver-hi un diagnòstic psicològic i psiquiàtric de la persona avalat per un jutge (a Catalunya hi ha dues jutgesses especialitzades en la qüestió), també tenen coberta qualsevol problemàtica penal. Però no és així. I els pares del Raúl no ho saben.

* * *

El sol entra pels finestrals del passadís que dona a la sala de vistes 318. Il·lumina la cara de l'Eli, la mare. Al seu costat, el seu marit sembla absort en els seus pensaments i els tres advocats que, de negre, resten a l'ombra. El Luís Varea, el treballador social, s'ha perdut passadís enllà, corrent darrera del Raúl, que ha marxat corrents enfadat, incapaç de gestionar la notícia que els acaben de donar els advocats després d'una conversa amb l'acusació i la fiscal: serà molt difícil demostrar la innocència del jove.

–És que no han tingut en compte la discapacitat?– s'exclama la mare.

–Si, i per això han rebaixat la pena i han ofert el pacte – respon l'Oriol, l'advocat que representa el Raúl. L'acord significaria una rebaixa de la pena a nou mesos i 600€ de multa.

–Però el pacte el condemna igual! Ell no ha fet res! I és discapacitat!

–La paraula contrària la tenen uns policies, i la Justícia no és imparcial amb ells. Té més credibilitat la Guàrdia Urbana que nosaltres. I que sigui discapacitat no vol dir que no sigui responsable dels seus actes –segueix l’Oriol.

De sobte apareix la Paz Vallès, advocada de l’acusació.

–Al noi l’ha vist el forense? Del penal dic, no el de la fase d’instrucció. Ho dic perquè potser estem arribant a una conformitat² i ell no sap les conseqüències d’arribar-hi.

Se senten esbufecs i passes ràpides. És el Luís Varea, el treballador social.

–He aconseguit calmar-lo i ara vindrà. Ara bé, abans d’acceptar la conformitat penseu que aquest xaval no té la capacitat d’entendre què està passant aquí.

L’advocat de l’acusat torna a prendre la iniciativa. Es gira i diu als seus companys: “Entrem”. Els pares es miren preocupats mentre al fons es veu el Raúl que mira tota l’escena de reüll. Mentre els lletrats romanen dins de la sala, l’Eli es lamenta. Mai hagués imaginat una situació així. Per sort no van justos de diners i els 470€ que han hagut de pagar per l’advocat del pare els han pogut assumir sense complicacions. L’advocada de la mare no la paguen ja que no treballa fora de casa. “Dejé de trabajar para cuidar a Raúl. Y aún lo sigo haciendo, porque él sólo no puede ir por la vida”. I comença a explicar les mil complicacions que han tingut al llarg dels últims 30 anys. El discurs s’interromp perquè la porta 318 s’ha obert. “La fiscal ha demanat una anàlisi forense. El jutge principalment vol saber la capacitat de comprensió del noi de tot això”. Els pares es miren. Potser hi ha esperança. L’advocada de la mare mira el rellotge i remuga. Portem ja dues hores i mitja.

La secretària acompanya el Raúl, els seus pares i el Luís cap a la planta 0. Allà és on hi ha la consulta de la metge forense. Si avui hi ha sort, tindrà coneixements de psiquiatria. Si no n’hi ha, pot ser que sigui una estomatòloga o una experta en medicina laboral. “He vist informes forenses molt bons, amb una capacitat de descriure la persona moderna i adequada i he vist informes forenses d’una sola línia”, explica el Luís. Rient, afegeix que “una vegada van posar un noi davant d’un triangle vermell, un cercle groc i un quadrat blau. Els va haver d’encaixar i acte seguit ‘ja te’n pots anar!’” I riu per no plorar. En teoria, l’examen psiquiàtric consisteix en un seguit de preguntes d’allò més diverses, com si saps quin dia és avui, qui és el president del govern o quan val una barra de pa. I amb això es valora el grau de responsabilitat de l’acusat i se’l situa en l’imaginari col·lectiu dels professionals del tribunal, per saber què entén i què no.

A poc a poc estem arribant al centre de la teranyina de complexitats que la Justícia ha teixit per a les persones que, sense esperar-ho, han acabat a les seves sales. El Programa Accepta porta

² Conformitat: en un judici, acord en que totes les parts accepten una situació o decisió.

molts anys tallant alguns d'aquests fils, i per això ara reconeixen que l'atenció prèvia als processos judicials ha millorat. Això ho han aconseguit fent èmfasi en tres nivells d'actuació que intenten explicar als professionals del dret: què és una persona amb DID; per què és convenient evitar que entri al sistema penitenciari; propostes de condemna ("sempre amb prudència", puntualitza el Luís). De fet, en el nostre cas, ha estat cridat a testificar com a pèrit per explicar, si té l'oportunitat, aquests tres aspectes a fons. Només la seva presència ja és signe de que hi ha llum.

Ser responsable sense saber-se'n

En el mateix edifici però unes quantes plantes més amunt i unes setmanes abans, em rep el Delegat de la Fiscalia de Vigilància Penitenciària, el José Francisco Faus. N'he parlat abans, però el volia introduir més a fons. Si sovint els fiscals tenen mala fama, els de vigilància penitenciària són els que reben més crítiques. I qui em concedeix quasi una hora d'entrevista és el coordinador de tots ells a Barcelona i Girona. Es tracta d'un home baixet, de mitjana edat i un riure contagiós que alterna constantment amb la seriositat de les respostes. Moltes ens serviran per entendre el cas del Raúl.

“El fiscal acusa després que li comuniquin unes diligències prèvies. En aquestes pot haver-hi (o no) indicis de problemes psíquics d'una persona. Si existeixen, el fiscal ha de demanar que aquesta sigui reconeguda per un especialista per poder valorar el grau d'imputabilitat que té: pot ser que la tingui plenament conservada, lleugerament afectada, greument afectada o completament anul·lada. Això, penalment suposa, respectivament, plena responsabilitat, un atenuant, una semi eximent o una eximent completa que comportarà una absolució”. És a dir, al Raúl l'estant examinant per saber si se li poden imputar els càrrecs dels que se l'acusa sota alguna d'aquestes circumstàncies. Ara bé, José Francisco Faus m'avisa que els eximents només es reconeixen en casos de discapacitat intel·lectual profunda.

I aquí entra l'article 20.1 del Codi Penal; la clau que podria obrir les portes que desencallarien la situació del Raúl i de tants d'altres, però que en la seva aplicació actual les tanca, deixant la discapacitat intel·lectual amb el nas aixafat pel cop. I, de passada, l'esperança de les famílies quan es pensen que amb l'acreditació del seu fill o fins i tot amb la modificació de la capacitat civil tindran un judici ràpid i una absolució. Així que, lector, recorda'l, perquè ens el trobarem. El 20.1.

Tot l'article 20 gira entorn dels eximents de responsabilitat criminal. El punt 1 diu així: “Està exempt de responsabilitat criminal qui, al moment de cometre la infracció penal, a causa de qualsevol anomalia o alteració psíquica, no pot comprendre la il·licitud del fet o actua conforme aquesta comprensió [...]”. I això ho podem enllaçar amb el punt 3: “està exempt de responsabilitat criminal el qui, per patir alteracions en la percepció des del naixement o des de la infància, tingui alterada greument la consciència de la realitat”.

Pensem en el Raúl i els seus amics del taller i llegim amb deteniment la lletra cursiva: que tinguin una discapacitat intel·lectual no vol dir que no sàpiguen que hi ha coses que estan bé i coses que estan malament.

–Pegar a un policia està bé?- vaig preguntar el dia del judici, cap allà a quarts d'una.

–No! –van contestar el Jordi i el Raúl, a l'uníson.

Així de clar ho tenen. Per tant, l'acusat d'aquest judici que tenim entre mans sí que *comprèn la il·licitud del fet* del que se l'acusa. Un punt per a l'acusació. Al mateix temps, el Raúl no sembla que *tingui alterada greument la consciència de la realitat*, així que... dos punts per l'acusació. A la defensa li queda l'argument que els fets produïts no fossin conforme la comprensió que tot allò estava mal fet, cosa francament complexa de demostrar. El lector potser s'ha adonat que dono per fet que el jutge donarà per vàlida la versió dels policies, i té raó. Tothom ho donava per fet. La discapacitat és l'única carta que es pot jugar en un judici d'aquestes característiques.

Una discapacitat que no està prevista com a tal en el codi penal. Una discapacitat que en aquest es troba reflectida en el terme "anormalitat psíquica", una forma arcaica basada en una suposada "normalitat". "L'article 20 del nostre Codi Penal sembla desprendre, implícitament com a punt de partida, una presumpció general a favor de la normalitat psíquica de qualsevol ciutadà i de les seves possibilitats de coneixement de la norma i adequació del seu comportament al Dret i, *a sensu contrario* (en sentit contrari), del reconeixement excepcional de la possible existència d'anomalies o alteracions psíquiques rellevants", argumenta el professor de Procés Penal de la Universitat de Burgos Miguel Ángel Iglesias Río.

I això sense comptar que no es fa un diferència entre DID i salut mental. "Fer-ho és vital – comenta la presidenta de Dincat, Rosa Cadenas, en una llarga trucada que mantenim–. La discapacitat és de naixement i forma part de la manera de ser d'una persona. Tenen una manca de capacitat per fer determinades accions en comparació a persones que no tenen DID per la qual cosa necessiten suports per fer-les". La Rosa sap de què parla. Sap les dificultats de la vida diària d'una família amb un fill amb discapacitat des del moment que la seva filla en va ser diagnosticada. Des de llavors, ha estat una activista incansable pels drets del col·lectiu. "La salut mental en canvi, és quelcom que pot ser puntual i que no té res a veure amb les capacitats intel·lectuals de la persona que té determinat trastorn". Una persona amb DID pot tenir un trastorn mental, però una persona amb trastorn mental no ha de perquè tenir DID. En la gran majoria dels casos no és així.

"Ambdues coses s'han de diagnosticar –argumenta José Francisco Faus–, i criminològicament ambdues poden portar a l'absolució, a la imputabilitat parcial o plena".

Un dels problemes és, com el lector potser està pensant, el que resumeix el professor de Burgos: "No hi ha fórmules irrefutables que puguin certificar ni el funcionament ni el que discorre pel cervell de qualsevol ésser humà, sa o malalt."

Tanmateix, el director de l'Observatori del Sistema Penal i Drets Humans de la Universitat de Barcelona, el professor Iñaki Rivera, comenta que "con una defensa bien utilizada por el

abogado defensor, si tienes una declaración de otro juez declarando que es una persona *incapaz* tienes una arma increíble para conseguir algunos beneficios para aquella persona”.

Ara bé: la majoria de vegades quan una persona amb discapacitat entra en un jutjat ni és analitzada per un forense, ni es té en compte la seva discapacitat. I ja ens estem allunyant de discussions jurídiques o psicològiques: a algú com el Raúl és fàcil de veure-li, sense haver de tenir coneixement previ que alguna cosa falla. Per davant de la persona passen els advocats, el jutge i el fiscal. I ningú s’adona que qui s’asseu a la banqueta dels acusats té DID. Centenars de *Raúls*, provinents sovint de famílies desestructurades, d’un context difícil, arriben a la presó. I si allà tenen sort, algú se n’adonà que “passa alguna cosa”. Però ja estaran a la presó. De fet, ni ells mateixos saben que tenen DID. El 90% de persones que la tenen acreditada i que estan complint condemna a centres penitenciaris han estat diagnosticades un cop ingressades. Quan hi entrem, veurem com funciona. Però abans hem de respondre una pregunta: com pot ser que ningú s’adoni que una persona que declara, perquè està acusada, té una capacitat cognitiva més baixa que la de la mitja estandarditzada?

–Hi ha un problema endèmic a la nostra justícia i és que és molt lenta. Ara s’intenta accelerar, i quan menys s’instrueix més possibilitat hi ha que això passi desapercebut – explica José Francisco Faus, el fiscal de Vigilància Penitenciària.

–Estem parlant de judicis ràpids? – pregunto.

–Sí. És a dir, el fiscal qualifica el mateix dia que porten algú a la guàrdia a Barcelona. El mateix dia el fiscal ja ha fet l’escrit. Per tant, si la discapacitat no és una cosa molt patent i si l’advocat no s’ha entrevistat amb la família que l’ha alertat, no constarà.

–Ostres...

–Però el problema ja existia abans –s’excusa Faus–. Si no era una cosa patent tampoc es detectava. El que més pot detectar-ho és l’advocat i si aquest no es preocupa suficientment o no té dades, el problema no està acreditat.

Si fem un petit *flashback*, potser el lector recorda que quan parlàvem de l’advocat del Raúl, el seu cognom no estava citat. A l’Oriol segurament no li agradaria saber que es parla d’aquesta manera dels advocats d’ofici. Quan el Raúl estava passant l’examen forense, el dia del judici, vaig poder participar en una tertúlia entre els quatre advocats (el del pare, la de la mare, el del fill i la de l’acusació). Estaven relaxats, estirant els músculs de la tensió acumulada. Tallo una discussió sobre la condemna recent d’Urdangarin. No em sap greu: d’ell se n’ha parlat molt, mentre que del Raúl només aquestes pàgines.

–Aquests casos són complicats, perquè moltes vegades no tenim prou contacte amb el client –comenten–. El veus a la fase d’instrucció i després el dia de la vista oral, que pot ser al cap d’anys.

- Però quan són judicis ràpids, com és que no demaneu sempre una valoració?
- Perquè si no és molt patent no tens temps, a no ser que algú t'avisi –expliquen amb certa resignació.
- Avui perquè ha aparegut l'home aquest de la perilla [fa un gest cap on una estona abans estava el Luís Varea], i està informant i ficant cullerada on pot, però si no, és molt difícil adonar-te'n, saps? –salta la Paz Vallès, l'advocada de l'acusació– Hi ha molts delictes on la droga està pel mig. Com pots saber si la persona no és com és pel que ha consumit?

El desconeixement. La ignorància. El gran escull que han de superar els nostres protagonistes. La presidenta de Dincat admet que “fins que no tens un cas a casa no saps de què va. Si no, no està a l'ordre del dia”. Cada cop més trobem persones amb DID al nostre dia a dia: a les aules, a les feines, al transport, ets, però fa pocs anys no era així. Les associacions estan fent una feina titànica per fer visible el col·lectiu, però encara queda molt de camí fins que la quotidianitat social adopti mecanismes per facilitar la vida plena d'algú amb menys capacitats cognitives. I com hem vist, la Justícia no està adaptada.

L'Iñaki Rivera no coneixia la problemàtica que estem tractant. Cosa estranya en un home que porta anys treballant per la defensa dels drets humans, tant durant els seus 15 anys exercint d'advocat, com a les aules i al capdavant de l'Observatori, i il·lustrativa de la invisibilitat de la DID. Em cita un parell de dies entre setmana a unes hores en que la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona està pràcticament buida. Fins i tot el bar ha tancat. Però ell segueix fent feina. Espero que acabi d'enviar uns correus electrònics i em convida a seure en una taula rodona a l'ombra d'una prestatgeria plena de llibres. Diu que desconeix el tema: “Es muy fuerte. Suena como un disparate esto de que en las cárceles haya personas cumpliendo condena que previamente han estado declaradas discapacitadas intelectuales”. Tot i així, aquest argentí que resideix a Catalunya des de fa molts anys és una de les persones del país més crítiques i amb més coneixement sobre el sistema penitenciari que hom pot trobar. Quan li explico el que m'ha explicat el fiscal de vigilància penitenciària dels advocats d'ofici, els defensa moderadament: “Primero hay que ver por qué recorrido pasan estas personas. Han pasado por todo el procedimiento y el abogado solo ha visto que es un poco *cortito*. Esta persona viene de un contexto social muy marginal (normalmente) donde no saber leer o escribir no es una anomalía, y el abogado de oficio trabaja muchas veces en una condiciones deplorables”.

Fent un resum: el Raúl a tingut sort de néixer en un context on la discapacitat intel·lectual s'ha fet evident, ha pogut tenir un seguiment per part de la família i de serveis socials i això, en el judici, actuarà com a argument al seu favor, en menor o major grau. També ha tingut la sort que el programa Accepta va rebre una alerta dels jutjats i “el de la perilla”, el Luís Varea, està

intervenint en tot aquest cacau. De fet, el treballador social, davant la conformitat que estan proposant els advocats a la família es mostra reticent, ja que creu que en el nostre cas, la discapacitat hauria de ser una base prou sòlida com per arriscar-se a celebrar el judici sense acceptar el pacte. Ara, vist amb perspectiva, el que sembla arriscat és donar per fet que algú amb DID lleu, pel fet de tenir-la, tingui gaires *bases sòlides* per defensar la seva llibertat.

Actualment hi ha 93 persones internades a les presons catalanes amb Discapacitat Intel·lectual i del Desenvolupament acreditada, que han perdut aquesta llibertat. Al llarg del que portem d'any, unes 140 persones. Les vull conèixer, vull saber com viuen, i estic convençut que qui hagi arribat a aquest punt de la lectura també ho vol fer. Serà el Raül el pres 145?

* * *

Els delictes que han comès els trobo en un document del qual us en vull explicar la història. Fa uns mesos, quan em plantejava fer una investigació a fons sobre algun tema relacionat amb la discapacitat em vaig topar a internet amb “L'estudi comparatiu de la qualitat de vida dels discapacitats intel·lectuals i de desenvolupament en els centres penitenciaris de Catalunya”. Fins aquell moment desconeixia absolutament la temàtica, i l'informe no només proporciona moltes dades amb data del 2015, sinó que a més ofereix conclusions “oficials” sobre com viuen les persones amb DID en un centre penitenciar. Davant de molts reportatges sovint ens formem una idea preconcebuda de la reflexió que es voldrà exposar al llarg del treball, que moltes vegades cau en l'error de buscar només fonts que recolzin la hipòtesi de l'autor. Però aquest informe, elaborat per el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat, ja posava de relleu que la qualitat de vida de les persones amb DID als centres penitenciaris estava molt allunyada de la que tenen la gran majoria de presos. Per tant, em brindava l'oportunitat de descobrir com és, doncs, que hi acabaven arribant i veure quins mecanismes es feien servir per pal·liar els efectes negatius de l'empresonament.

L'únic problema és que, si el llenguatge jurídic és complicat, el que utilitzen els treballadors socials és encara més enrevessat. Les dades es perden entre d'escalas, classificacions i metodologies. Tot i així, aquest estudi comparatiu ens dona molta informació, perquè és una font clara i segura sobre el perfil de les persones que compleixen penes de presó. Per fer-lo, van agafar una mostra de 144 persones (112 amb DID o *sospita de tenir-ne* i 32 sense DID. Depenen de la seva situació mental i de localització, els van organitzar en cinc grups i comparant-los entre si, extraient conclusions importantíssimes, que marquen el camí de l'actuació i regulació enfront aquesta problemàtica.

D de delinqüent, D de discapacitat

La població reclusa a Catalunya amb diagnòstic de DID representa al voltant de l'1% del total dels presos. Aquest percentatge varia pocs decimals cada any i és molt similar a la representació del col·lectiu en relació al conjunt de la societat. Quasi tots són homes. “En aquest moment hi ha només 3 o 4 dones” explica el Luís Varea, dada també proporcional a la realitat global de les presons.

La gran majoria tenen una discapacitat intel·lectual lleu, la que està baremada entre els 55 i els 70 punts de Quocient Intel·lectual. “Molts, a més, tenen trastorns afegits de salut mental”, afegeix el treballador social. “Has de tenir present que, en tots aquests casos, estem parlant de persones amb una discapacitat acreditada, no estem comptant les persones amb *intel·ligència límit*”. Parlar de les persones *límit* ens portaria a escriure un altre reportatge, però en el marc d'aquest reportatge ho acotarem a un paràgraf.

Les persones que tenen un quocient intel·lectual entre el 70 i el 80. La definició clàssica d'*intel·ligència* els etiqueta com a *retrassats mentals*, encara que no se'ls concedeix el grau de discapacitat intel·lectual. Això els porta a trobar-se en un llindar entre les “ajudes” i el món “ordinari”. Com diu Franco Basaglia, citat per la psicòloga i pedagoga Asun Pie, “la norma està representada per l'eficàcia o la productivitat; qui no respon a aquests requisits ha de trobar la seva ubicació en un espai en el que no entorpeixi el ritme social”. I des d'aquesta perspectiva, són persones que, per no entorpir, es troben apartades i desamparades en l'entorn econòmic-social.

Abans de prosseguir, ens sembla interessant apuntar que tot el que estem presentant no és un problema o problemes de les persones amb discapacitat, sinó que són errors globals d'un sistema de justícia que ens engloba a tots, però que, en el cas dels nostres protagonistes, adquireix una magnitud que els posa en evidència. Per això era important fer un incís sobre les persones amb *intel·ligència límit*, afectades per la falta d'un marc legal concret, vulnerables per la seva inconcreció espacial en l'imaginari col·lectiu.

Feta aquesta reflexió, seguim amb el retrat del presoner amb DID: la mitjana d'edat està entre els 30 i els 35 anys, i provenen de famílies de classe baixa. El fet que molts no hagin estat escolaritzats mai ajuda a fer-nos una idea de l'estrat social del qual provenen. Més de la meitat tenen nacionalitat espanyola i la gran majoria no tenen parella. Vora el 84'4% estan o han estat relacionats amb la toxicomania. És indispensable conèixer aquesta última dada a l'hora d'entrar en les causes dels delictes i en els tractaments i les alternatives a l'ingrés penitenciari, ja que l'addicció a determinades drogues, principalment les sintètiques, condiciona absolutament la persona i els seus comportaments intra i interpersonal. El 44% han presentat conductes

autolesives en algun moment de la seva vida. El percentatge mitjà de discapacitat és de quasi el 50%, i vora el 44% cobren pensió. El primer delictes el van cometre amb 19 anys...

Segurament el document més important per entendre la condició legal dels presos amb DID és el “Programa marc d’atenció i intervenció a les persones amb discapacitat intel·lectual i del desenvolupament als Centres i Serveis Penitenciaris de Catalunya”, un informe del Departament de Justícia. “Està enfocat a afavorir els seus drets”, reconeix el Luís Varea. Aquest document marca un abans i un després en la posició oficial de l’administració catalana respecte al tema que ens afecta. Tot i així, hi ha un fet revelador: aquest text es va publicar al setembre del 2013, encara no fa quatre anys, cosa que demostra fins a quin punt estem enmig d’un procés de canvi en la problemàtica. El Programa Marc especifica que “la mostra de la població penitenciària de persones amb DID no és representativa de la població general que presenta aquesta discapacitat. Existeix una gran quantitat d’interns i internes que presenten moltes problemàtiques personals afegides, a banda de determinades mancances socio-culturals”. En un llenguatge més planer: la majoria de persones amb DID que estan preses, a més de tenir DID vénen d’un context que no els ha afavorit en absolut.

No sorprèn saber que una persona que prové d’un context social afavorit té més oportunitat davant d’un judici que una altra. Que es tingui en compte o no la discapacitat és un exemple de com les desigualtats a Barcelona, Catalunya o Espanya afecten en aspectes que no som ni capaços d’imaginar. Fins i tot amb les persones amb discapacitat intel·lectual, haver nascut en un barri o un altre és un factor que marca les oportunitats de defensa legal.

“Imagina’t com és l’entorn del qual vénen, que vora el 90% han estat diagnosticats dins del centre penitenciari”, segueix el Luís. Em ve al cap una de les primeres frases que em va dir la Rosa Cadenas, la presidenta de Dincat, quan em parlava de la necessitat de ser col·lectiu de les persones amb DID:

–És gent que no té els seus drets reconeguts i no estan considerats ciutadans de ple dret –m’explica.

–És a dir, persones vulnerables davant la llei? –vaig preguntar

–Sí. Si no pots accedir als teus drets, per arribar a la mateixa finalitat que una altra persona, t’has d’esforçar molt més. Per defensar els seus drets necessiten terceres persones” –responia, amb un discurs molt treballat.

I les persones que tenim a la presó (“tenim”, perquè el sistema penitenciari és resultat directe de com la societat concep que hauria de ser) no han tingut aquestes terceres persones preparades per adonar-se que el seu pròxim necessitava de suports.

Tot i així, ara que estem aprofundint en la realitat de les persones amb DID, tampoc no cal que les discriminem positivament en el nostre ideari moral. Com diu la mateixa Cadenas, “primer són persones i després tenen una discapacitat. No hem de pensar que totes les persones amb DID que han comès un delictes ho han fet perquè ho són i a l’inrevés. Hem d’estudiar cas per cas...”.

Anant una mica a l’extrem crec que val la pena aprofundir una mica més en aquesta última frase de la presidenta de Dincat.

–Hi ha un cas molt divertit –m’explicava per trencar un moment en que la nostra conversa havia agafat un caire més filosòfic. Dins la contundència i practicitat del seu discurs (està molt acostumada a parlar amb mitjans de comunicació i en comissions polítiques) suposo que volia posar els peus a terra–. A la residència on treballa hi havia un noi amb la Síndrome de Down que cada dia robava dos *dònuts* del supermercat. Tots els treballadors ho sabien i ningú li deia res perquè era Down, fins al punt que saludava a les càmeres! Al final el gerent de l’establiment ens va trucar i ens ho va dir.

El noi robava. I sabia que fer-ho no estava ben fet. I això, els treballadors del supermercat no ho haurien d’haver permès. Quina hauria estat l’actuació correcta? Segurament aturar-lo, explicar que robar està mal fet i si cal, incidir en el per què. Així de senzill. Però posant encara més els peus a terra, hauríem de veure si els presos simplement robaven un parell de *dònuts* al dia.

A l’estudi realitzat el 2015 sobre 144 persones (112 amb DID o sospita de tenir-ne), es llegeix que un terç “compleixen condemna per delictes de robatori amb violència i intimidació, seguit d’altres tipus de delictes violents (lesions, atemptat, etc.) amb un 9’1% i d’agressions sexuals i robatoris amb força, ambdós amb una freqüència d’aparició del 8’9%”. El mateix estudi, realitzat per el Centre d’Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya explica que més del 90% de les persones són reincidents i que en total tenen una mitjana de temps total de condemna de sis anys i cinc mesos.

El percentatge que segurament em crida més l’atenció és el de les agressions sexuals. Sense saber-ne del tema el trobo molt alt. Ho comento amb el Fiscal de Vigilància Penitenciària, el José Francisco Faus: “Has de pensar que una persona amb DID no pot muntar empreses complicades. Són molt típics en les deficiències intel·lectuals els delictes sexuals, perquè com deia un amic, ‘les ganes les tenim tots però nosaltres tenim la facultat d’inhibir-les’, i per les persones amb DID és més difícil fer-ho.”

“Això és mentida. Les persones amb DID no tenen menys control eròtic ni menys desig”, m’explica la Gemma Deulofeu. Sé qui és des de fa temps, perquè està reconeguda com la sexòloga de referència en l’àmbit de la discapacitat intel·lectual a Catalunya. El primer cop que

la vaig veure, va ser al 2012, en el marc d'un taller per a monitors de lleure sobre sexualitat i persones amb DID. He sentit a parlar sobre ella quan alguna associació havia de resoldre problemes de sexo-afectivitat i li demanaven consell. Ha tornat fa poc temps d'Anglaterra, on ha estat especialitzant-se en delictes sexuals amb persones amb DID, una disciplina que no existeix a Espanya. Ha fet programes de formació dins de centres penitenciaris tant per a reclusos com per als professionals que allí treballen i actualment està duent a terme un programa formatiu "que acaba sent un grup d'ajuda mútua" a Dincat, on participen moltes persones exrecluses. Aquest programa, que porta dos anys en marxa, el va crear amb la l'ajuda del Luís Varea. La Gemma creu que és "un tema més relacional que no sexual".

–Insisteixo. Hi ha la creença que les persones amb DID tenen menys control sobre el seu desig sexual –qüestiono.

–És cert que hi ha menys capacitat en la gestió de l'impuls –reconeix– però la prevalença de conductes és similar (de fet, lleugerament inferior) en contraposició amb les persones ordinàries.

–Sense posar-nos morbosos, em podries explicar en què consisteixen aquest tipus d'agressions?

–El tipus de delicte és molt variat –explica amb veu professional–. Discussions amb la parella, masturbacions a llocs públics i sobretot, contra menors.

"De fet, nou de cada deu d'aquest delictes són cap a menors", m'explica el Luís Varea. "Hi ha de tot: des del que ha fet un petó que no tocava, a gent, amb la qual he treballat i he ajudat, que no voldria que passessin per davant l'escola de la meua filla".

Aquest percentatge de menors m'esgarrija. És veritat que si calculem la xifra absoluta, contant que hi ha vora 100 presos amb DID, no estariem parlant de números gaire elevats. Davant dels meus silencis i titubejos davant d'aquestes informacions, la Gemma prossegueix:

–Si t'hi pares a pensar, és una manca de recursos per apropar-se a algú, que s'afegeix al consum de tòxics en algun moment puntual. És cert que hi ha persones amb una conducta parafilica, d'agressió, però representen el 20%. La resta, és un tema relacional –insisteix, en to neutre, sense justificar a ningú.

La Gemma ha vist de tot i juga un paper crucial davant d'un dels tabús que envolten la discapacitat intel·lectual, que és el de les relacions sexo afectives. Fa pocs mesos es va publicar un informe de Dincat i la Fundació Vicki Bernadet en el qual es denunciava que quasi el 60% de les persones amb discapacitat intel·lectual de Catalunya entre 20 i 71 anys (sobre una mostra de 260 persones) han patit abusos sexuals al llarg de la seva vida. Aquestes dades posen damunt

la taula la manca d'acompanyament en matèria sexual que han rebut les persones amb DID i el seu entorn.

Un cop de patinet o una agressió sexual, un robatori o un assassinat. Són delictes i per tant, qui el comet, un delinqüent. Reclusos de la seva ment, limitats pel dret que els empeny a la presó, on entraré gràcies a Accepta, que lluny d'assumir aquestes situacions, es col·loca entre l'agressor i les seves conseqüències, des de despatxos o des dels centres penitenciaris. Entre les seves agendes em fan espai perquè pugui contemplar l'espai que han creat enmig d'aquesta realitat desconeguda que representa l'1% de la nostra societat i l'1% dels presos catalans. Una part de la societat tancada, violenta i violentada per un silenci ignorant còmplice d'anys de foscor.

Entre les cel·les hi ha despatxos

Havia escoltat mil històries sobre baralles entre presos, maltractaments a funcionaris, aïllament, drogues, etc. M'imaginava un espai gris, amb fluorescents i portes que grinyolen. I el que em vaig trobar no era tant diferent del que pensava, però l'ambient que es respirava era del tot diferent. “Avui no has vist la presó; has vist el DAE-DID (Departament d'Atenció Especialitzada per a Persones amb Discapacitat Intel·lectual). No et quedis amb la idea que la presó és això”, em comentava la Carolina a la sortida del Centre Penitenciari Quatre Camins.

La Carolina Pérez és educadora del programa Accepta. Porta molt anys treballant en aquest àmbit. Va haver-hi una època, quan van començar les retallades, que ella s'encarregava de la gestió de la discapacitat intel·lectual als centres penitenciaris de Catalunya on hi havia alertes de possibles diagnòstics, que es confirmaven pràcticament tots. El Luís Varea treballava a mitja jornada (“érem una i mig”). El Departament de Justícia va veure que la feina que feien era necessària i que el personal propi de l'administració no tenia les eines per dur-la a terme. “En aquell moment es van adonar de la tasca que estàvem fent, va ser com un reconeixement”. Ara són sis persones treballant per a Accepta. “Seguim sent pocs”, ja que havien arribat a ser vuit. I realment van desbordats.

La Carolina ho exemplifica amb petits detalls. Em fixo amb les espatlles. Quan estàvem a dins del mòdul, visitant el centre i parlant amb els presos, anava molt tensa. Mentre anem caminant i em va descobrint el dia a dia de la presó intercanvia frases amb absolutament tothom que ens creuem. “Ahora no puedo venir”, “Mírame a los ojos, ya te lo he dicho. Lo tengo presente” o “¿Tú no me dices nada hoy o qué?” són només exemples del tipus d'interaccions que té mentre està mantenint una conversa seriosa amb mi. S'escolta un guitarra de fons. A mi em tranquil·litza. Ella sembla que no la senti. Quan sortim, a mesura que les portes es van obrint al nostre pas, calma la veu i desconnecta. Tant, que un funcionari s'enfada quan gairebé ens passem un control de llarg. Un cop a fora, encén una cigarreta. Deixa caure les espatlles, tanca una mica els ulls com notant l'escalfor del sol de primavera. M'explica problemes laborals. M'explica que Accepta ha estat la feina de la seva vida, però que va desbordada. Però està fumant i a l'exterior. I les espatlles es mantenen relaxades.

El DAE-DID és l'última victòria del programa Accepta. Després d'anys treballant tant a fora com a dins de la presó duent a terme tasques de suport a les persones amb DID davant de processos penals, poc a poc van anar guanyant-se el respecte i la confiança de Serveis Penitenciaris, que els va anar derivant la feina de protecció d'aquestes persones, especialment exposades a patir sota el funcionament de la Justícia en la fase d'execució de la pena. Al 2003 aconseguiren la creació d'un Departament Especial al centre penitenciar Quatre Camins. Els departaments especials són zones tancades dins de la presó on estan persones que per les seves

característiques es considera que no poden conviure amb la gran majoria de presos. N'hi ha per a polítics, policies i famosos, per a persones que han comès delictes de caire sexual o altres tipus de delictes que estan molt mal vistos per la resta de reclusos, com els que tenen a veure amb menors. Moltes de les persones que ara viuen al DAE-DID han estat al DAE de toxicologia.

El programa marc al que fèiem referència anteriorment va ser el document que posava les bases per a la creació d'aquest espai, dins de la seva voluntat de garantir “un suport especialitzat i integral, [per] evitar possibles situacions de risc i abús i garantir la seva reinserció social”. Tot i les bones paraules, un dels detonants de la creació del DAE-DID fou la pèrdua de recursos públics del programa Accepta en plena cresta de crisi econòmica, que va suposar la pèrdua de professionals fins a quedar-se a mínims. Dincat, la Federació Catalana pro persones amb DID, va haver de replantejar la seva intervenció individualitzada a tots els centres i la solució que van trobar va ser agrupar totes aquestes persones, sense deixar de fer la detecció i el seguiment de més casos de discapacitat intel·lectual als altres centres penitenciaris.

El DAE-DID té capacitat per unes 40 persones, tot i que en aquest moment hi ha uns 30 interns. Segurament en les pròximes setmanes ingressaran alguns més, ja que hi ha una persona a la presó de Joves (que està just davant de Quatre Camins) que la Carolina creu que voldrà venir i que podran tramitar els papers per canviar-lo de centre. L'Hermini González també m'explica que amb el tancament de la Model és possible que els hi arribin nous interns. L'ingrés al DAE-DID no es pot fer sense la petició expressa del pres.

En aquests moments, la majoria de persones que treballen al DAE no són d'Accepta, tot i que aquest projecte segueix tenint una clara incidència en el dia a dia en les tasques de suport i assessorament a les persones que treballen en contacte amb els presos amb DID. La seva feina transcorre entre el centre penitenciar de La Roca del Vallès i la seu de Dincat, al carrer Joan Güell, a Barcelona.

* * *

Quan l'*office* de la federació està ple de treballadors de la casa el Luís Varea em fa senyals perquè pugem a dalt. “Et convido a un cafè, a fora”. Un cop al bar es demana un descafeïnat. Per sort. La feina és la seva adrenalina, cafeïna, teïna o qualsevol altra substància que deixo a la vostra imaginació. És un no parar. El que per a mi és l'hora de la somnolència, del descans i de carregar piles, pel Luís és el moment d'explotar. S'ha demanat una excedència d'un any. Diu que la feinada que té li està afectant a la salut. Els seus companys li demanen que no marxi (fins i tot li han escrit a una pissarreta d'aquestes blanques que pengen del despatx), i m'expliquen que no hi ha cap especialista com ell en tot Espanya. “En els programes que publica Plena

Inclusión [Federació pro persones amb DID a nivell estatal] hi ha paraules que m'he inventat jo!" explica orgullós. "Fins i tot va sorgir la idea d'anomenar el programa espanyol *Accepta*, però de sobte a algú se li va girar i va dir que no, que allò era de Catalunya... Allí em vaig indignar, i sóc aragonès, eh!". Però bé, el Luís marxa el proper dijous. I no tenen ni idea com s'ho faran.

El Luís Varea ha fet miracles aquí dins. Un dels que té més mèrit va ser redactar tota una proposta per tal que *Accepta* deixés de ser un programa a base de subvencions i guanyés un concurs públic del Departament de Justícia. Per errors d'aquests que passen fins i tot a les millors famílies, ho va haver de fer en un dia. I el va guanyar. "És veritat que potser vam ser els únics que ens hi vam presentar....", explica rient.

El món de la discapacitat lluita per ser visible, per existir. Si no apareixes als mitjans no existeixes. I és un món que va molt just de temps i de diners per tenir o poder exercir influència sobre aquests. Perquè el lector es faci una idea, una federació com Dincat, que aglutina milers de persones, té un departament de comunicació integrat per una sola persona.

Quan al cafè amb el Luís s'afegeixen sis treballadors de diferents àmbits de la Federació, em queda palès que aquestes persones van més enllà del simple treball burocràtic per a les persones amb DID i les seves famílies. Ells lluiten perquè la gent entengui i conegui de veritat què significa tenir un retràs mental, trastorn de l'aspecte autista, tenir Williams o X Fràgil. En un treball de Mayoral, una psicòloga que també treballa en l'àmbit de la discapacitat intel·lectual, vaig poder llegir entrevistes a famílies d'adolescents amb DID. En aquestes, explicaven com havien viscut la infància i els primers anys d'adolescència. Com van patir per la incertesa sobre el futur dels seus nens i nenes; com van patir per la introducció de la medicació; com van patir perquè les escoles no acceptaven els comportaments dels seus fills; com van patir perquè pel carrer vivien mil escenes quotidianes d'incomprensió; com segueixen patint perquè saben que ells, fins al seu últim dia, seguiran patint per no saber què els espera demà a les seves (ja quasi adultes) criatures. Doncs la gent de Dincat, en el fons, treballa per acabar amb aquest patiment.

Sóc a l'ordinador d'un treballador consultant documents quan de sobte sona el telèfon dues taules més enllà. L'agafa la Núria, psicòloga d'*Accepta*. "Tu creus que m'han de trucar a mi per preguntar-me els passos que han de passar perquè tal persona accedeixi al DAE?". El Luís es gira i em diu: "Ho veus? És que aquí fem de tot". Però encara que no sigui la feina de la Núria, ella amb molta paciència els hi explica durant 10 minuts tot el recorregut burocràtic que haurà de passar la sol·licitud d'internament en el DAE.

Moltes portes que per obrir-se esperen a que les altres es tanquin. Trucades que surten. De la presó al despatx. Cabines enmig de passadissos amb vidres a prova de bales i funcionaris a dins.

Unes quantes voltes a dreta i esquerra. I reunions, juntes i autoritzacions. Treballadors que pleguen. Visitants. Règims disciplinaris i discrecionalitat humana. Enmig de la foscor del penitenciarisme el DAE brilla molt tènueament. Sense llum natural.

Un sol de cartró i una lluna. La nit somriu i el dia té una expressió d'autoritat i seguretat que em transmet poca credibilitat. Les dues figures estan penjades a la paret del fons de la petita oficina d'Accepta. A sota hi treballa la *Helen*, que porta tot el dia asseguda a la cadira. “Ja m'agrada, al final m'he acostumat, però em dic Helena.”- Treballa en l'àrea ocupacional, “però al final aquí fem de tot”. Recordo el primer dia que vaig entrar en aquest edifici. El Luís m'anava presentant tot l'equip, i aquell dia la Helen atenia un noi que ja es trobava en llibertat. Li estava ensenyant a gestionar el correu electrònic. Després, amb un somriure d'acceptació, em va explicar que aquell noi mai recordava les contrasenyes. Potser era el mateix al qual el Luís m'havia fet referència. Crec que no, que era un altre.

El món en llibertat és digital. I la Helen és el ratolí de molts d'aquests nois. Qualsevol tràmit, qualsevol paper és una muntanya a anys llum d'entendre-la. Segurament entenen les conseqüències d'aquest *papeleo* però no el per què de totes les complicacions. I aquestes prenen forma sobre la taula que ens separa a la Helen i a mi: piles i piles d'informes, permisos, documentació i dades personals s'amunteguen amb un equilibri un xic precari. Què faria el José si veiés el seu nom imprès enmig d'aquesta muntanya de fulls tintats? Ahir va ser el meu guia improvisat en el DAE. Va ser un guia excel·lent: com a bon líder, em va ensenyar l'hort (“esto no es marihuana, ¿eh?”), les aules de formació, de yoga, el gimnàs i la pista de futbol. És a dir, tot excepte les cel·les. Em va presentar tothom. Alguns em donaven la mà amb indiferència. Altres, amb els efectes encara massa recents de la metadona. Aquí haig de fer un petit incís: vaig al·lucinar.

Un cop dins del DAE, just en el moment d'estar assimilant que estava dins d'una presó (la que es veu des de l'AP-7 i sembla enorme i perillosa), va sonar una campaneta estranyament similar a la dels supermercats quan demanen ajuda d'alguna treballadora a caixa. Pim-pim-pim (poseu-li vosaltres la tonada musical). “L'hora de la metadona. Metadona. L'hora de la metadona”. I això amb una veu de dona tranquil·la, suau, de mitjana edat. T'imagines una mare vestida de blanc amb un somriure i un pot de pastilles. O una cullera amb un xarop. És igual. S'anuncia l'hora de la metadona com qui anuncia que a la secció B poden trobar una oferta de detergent per fregar el terra. I a meitat de preu. Ja sabem que l'índex de toxicomania és alt a la presó. Ara bé, la normalització del fet no en rebaixa la violència el primer cop que s'hi entra en contacte. Així que sí. Ara ja estic dins de la presó. “I això és un altre món”, vaig pensar.

Químics a part, al cap de mitja hora el José³ m'havia presentat tothom. N'hi havia un que estava content perquè a mitjans de juliol sortia definitivament. L'únic problema era que no tenia del tot clar quants dies faltaven per a la data assenyalada. De fet, la desconexió del valor dels números o d'aquests en un context determinat és una símptoma clar de discapacitat intel·lectual. El José, si un dia us el trobeu pel carrer i podeu parlar amb ell 20 minuts, us semblarà una persona senzilla, però segurament no se us passaria pel cap que tingui acreditada la DID. Realment, a ningú se li havia passat pel cap abans que ingressés a presó. Alguna cosa ha fallat en aquest sistema perquè el José, quan li pregunto quants anys té, em diu que mai se'n recorda. Ni tampoc del dia que els fa. El fet que no sàpiga llegir ni escriure potser sí que és més per context.

El noi que sortirà en breus en llibertat el conec quan surt un moment del petit gimnàs per estirar una mica les cames. L'espai és un forat entre dues sales més grans que dona al pati on no hi caben més de quatre o cinc persones molt ajustades entre unes quantes eines de fer exercicis apilonades una damunt l'altre.

–Con esto no podemos hacer mucho. Hay muy pocas cosas –es queixa el José, que presenta un físic molt treballat.

–Escucha, tú lo que tienes que hacer es proponer en la asamblea que traigan más – li respon la Carolina. I baixant la veu en to confidencial afegeix: –Ahora que la Modelo está cerrando quizás hay máquinas que les sobren allá.

–¡Joder! ¡Ni me se había ocurrido! ¡Esta tarde lo diré! –exclama il·lusionat.

Al DAE-DID, per als tràmits que han de fer per dur a terme qualsevol sol·licitud, proposta o exigència tenen els suports de les educadores. El José no sap com demanar res degut a la complexitat que suposa. Abans d'estar aquí estava al mòdul ordinari. Ara pot dir el que li agrada i el que no, el que voldria i el que canviaria. Ho pot fer a l'assemblea setmanal que celebren presos i educadors.

El Juan és qui em fa la visita a les cel·les. Ell, com quasi tots els seus companys, abans d'estar al Departament Especial, va estar una temporada en mòduls ordinaris. Avui el temps se m'acaba, i amb la promesa de que quan torni m'explicarà com era viure a la presó ordinària, acabo aquest petit tast penitenciari. Quan hi torni, descobriré què és el que m'ha deixat aquest regust agredolç.

³ Tots els noms dels presos són suposats, d'acord amb l'acord no escrit sobre la protecció de la seva intimitat i Protecció de Dades dels Interns.

La presó i els presoners

En despertar, la presó se li llença a un a la gola. Com un animal a l'aguait del seu últim malson. El primer sentit que desperta m'avisava de la seva presència arraulida. Un tros de paret que emergeix de l'alba, l'olor a desinfectant, les ablucions varies dels congèneres, el fregament de la manta de reglament i el fàstic indicible. La presó em penetra de cop. Em força amb aquest glop d'aire que inhalo al fil d'aquest ofec de matinada. Se'm fica la llengua a la boca i em folla amb la seva mort quotidiana, sense flors ni corones, en el més profund de les criptes de formigó, amb els "no ho faré més" i les infames covardies. Tirànica sobirana, allí està la mala mort de la lepra moderna i carcerària i també dins meu. No hi ha forma d'alliberar-se'n. Fins al més remot de l'últim desterrament notaré aquesta nàusea⁴.

Jean-Marc Rouillan, a la introducció d'*Odio las mañanas*

El Centre Penitenciari de Quatre Camins es troba a La Roca del Vallès. És tan visible des de l'autopista com quasi inexistent pels qui transiten a la vora. A tocar del que fins ara es deia Circuit de Montmeló, rebatejat com a Circuit de Barcelona-Catalunya. Les connexions amb transport públic són horroroses, així que decideixo anar-hi amb cotxe. M'avisen que està molt mal indicat. Tan és així que em perdo per camins de sorra enmig de cultius vallesans, fins que sense voler-ho estic a punt de xocar contra un reixat altíssim. Enmig del verd de la serralada de Marina que separa els vallesos del Maresme s'alça una autèntica fortalesa de formigó i metall. Estaciono en un aparcament de sorra i escric les primeres impressions. Estic nerviós. Crec que a ningú li agraden les presons. Gent tancada per altra gent per haver fet coses dolentes. Fins i tot el Raül ho sap això.

M'encamino cap a l'entrada, on una oficial de Mossos d'Esquadra m'indica per on tirar. Tot i així m'equivoco i acabo sense voler a la fila dels peculis, els diners que reben els presos per part de persones en llibertat. Quan tot just m'adono del meu error, em trobo la Carolina. M'indica la taquilla on puc deixar les coses i després d'un esquèet control de metalls em donen una acreditació de visitant.

Primer timbre. Primera porta que s'obre. Segon control. Segon timbre. Segona porta que s'obre. Pati interior amb alguns cotxes i algun camió de mercaderies. Tercer control, tercer timbre i davant meu moltes portes. Alguns presos estant netejant un terres llisos i brillants on es poden veure reflectides les llums fluorescents del sostre. Alguns quadres decoren tímidament un espai que no m'esperava tan lluminós. Les portes són tanques de barrots llisos que s'obren automàticament cap un costat. Cap porta consecutiva s'obre fins que l'anterior està tancada. El quart control es troba enmig d'una cruïlla que a nosaltres ens porta cap a

⁴ Traducció pròpia a falta d'una edició catalana de l'obra.

l'esquerra, on es troba la infermeria, psiquiatria i al fons, el DAE. Pel camí, tothom es saluda amb un educat bon dia. I hi segueix havent-hi més llum de la que jo havia recreat en el meu imaginari penitenciari.

Al final del passadís veig la porta d'un jardí al qual no entrarem, perquè ens toca passar l'últim timbre i l'última porta de barrots. Estem a l'extrem est de la presó.

Tot just entrar, a la dreta hi ha l'anomenat búnquer. Allí és on es guarda el material, ordinadors i serveix de zona de treball del personal. A la planta baixa fan vida els funcionaris de seguretat. A la de dalt és on em trobo per primer cop amb el coordinador del DAE-DID, l'Hermini González. Després d'una xerrada amb ell, em dispo a visitar la resta del Departament. Una sala d'estar relativament gran és el rebedor d'on surten totes les altres zones. A l'esquerra, una porta dona a un hortet enclaustrat entre altes parets de formigó. Al fons, un curt passadís porta a diverses aules (la biblioteca la coneixerem més endavant). A la dreta trobem la sortida a una pista de futbol a l'aire lliure coronada, al fons, per la torre de control exterior. El gimnàs està al final d'aquesta petita zona esportiva. Ara ja deuen ser les deu del matí, i un intens sol comença a banyar aquesta zona del mòdul. Fins aquí, acompanyat de l'agradable conversa, constantment interrompuda per presos, amb la Carolina i el José, vaig passar de sentir-me en una presó a tenir la concepció d'estar altra vegada al l'institut d'E.S.O. Aquí però, tot està més net i hi ha més gent sense fer res. Bé, i els repetidors no semblaven tan grans. I també és cert que els pares no ens haguessin deixat fer tants tatuatges. Però és sorprenentment similar a aquell lloc on vuit hores al dia se'm feien eternes. La sala és suficientment oberta com perquè l'olor a neteja es barregi amb la de primavera tardana.

—Canvia alguna cosa a la presó quan arriba l'estiu? Feu alguna cosa diferent? —
pregunto a uns quants presos.

—¡Las columnas! —riuen—. ¡Seguramente las pintaremos!

I és que hi ha moltes columnes rodones, certament pintades totes (això també té un punt d'escola...). Aquestes aguanten la planta superior, la que vaig visitar amb el meu nou guia, el Juan. Vam pujar per unes escales amples i arribarem al llarg passadís que distribueix les cel·les, segurament l'espai més simbòlic de la presó. Al DAE les habitacions estan obertes tot el dia i els presos poden entrar-ne i sortir-ne quan vulguin a diferència dels mòduls ordinaris, on durant el dia les cel·les resten tancades. Al mateix temps, les persones amb discapacitat intel·lectual disposen d'una mica més d'espai, sent habitacions compartides amb dos llits individuals. En comptes d'armaris, hi ha uns buits a les parets on poden guardar les seves pertinences. En teoria no poden haver-hi objectes a les finestres, però a em trobo moltes sabates airejant-se a l'ampit d'unes finestres amb un reixat que amb prou feines et permet passar la mà. Finestres

barrades. Per on entra la llum, i la imatge llunyana del que hi ha a fora, miratge trencat per línies de ferro soldat. Negra metàfora d'un espai amb una llum paradoxal.

Perquè les habitacions sí que són fosques. Un dels detalls que m'esgarrija és que el lavabo de l'habitació, a part de ser minúscul, té unes parets que si em poso de puntetes puc veure l'interior. M'expliquen que a la resta de mòduls les parets encara són més baixetes, però ho segueixo trobant un atac a la intimitat. Més tard examino els lavabos comuns de la sala i veig que tots segueixen la lògica de no deixar cap espai en què el pres pugui estar completament aïllat. Tot i tenir el seu sentit de control i seguretat, em violenta veure com ells accepten aquesta mesura de control. Amb resignació em comenten que amb el company d'habitació t'acabes coneixent tots els secrets. Tots.

El José reapareix quan encara estic visitant el pis de dalt, i amb satisfacció m'ensenyava una senzill politja que s'ha inventat amb el seu company d'habitació per tal de poder tapar el llum d'emergència quan dormen estirant un cordill que fa baixar un paperet. El Toni m'assenyala una porta oberta, on veig un dibuix que imita una famosa marca d'assegurances de la llar. Una broma sarcàstica que ell no pot entendre i que a mi no em fa gràcia.

Un dels altres "privilegis" del qual gaudeixen en aquest mòdul especial és la flexibilitat a les hores de dutxa. Tot aquesta enumeració de beneficis que han guanyat venint a viure a aquest mòdul me l'expliquen amb una positivitat que em fa pensar en fins quin punt els éssers humans ens podem adaptar al més hostils dels medis. Estar internat al DAE és viure tancat en una espècie d'internat que, en comparació amb el reformatori que suposa la resta de la presó, és vist com un guany per a qui ha tingut la sort de trobar-se amb algú d'Accepta i ha pogut i volgut venir a raure aquí.

Una altra de les raons per les que el DAE-DID és vist amb més bons ulls pels presos és perquè, entenent que la presó no és el lloc més adequat per lluitar per a la rehabilitació d'aquestes persones, es donen més facilitats per aconseguir sortides programades, entenent que el contacte "habitual" amb l'exterior pot ser un estímul positiu per a la teràpia de reconducció conductual a la qual estan sotmesos. Un altre dels punts a favor és la quantitat de gent que hi ha per mòdul: mentre que el Toni, el José i el Juan estan acompanyats per una trentena de reclusos més, als altres espais ordinaris de la presó pot haver-hi més de dos-cents interns, amb la pressió que això suposa. El tracte dels professionals, l'ús de l'espai propi i la confiança i coneixença són molt més favorables al DAE-DID.

Aquí tenen menys punts de ser extorsionats, utilitzats i humiliats. A l'altra banda de la paret són els "tontos" de la presó. Aquí són simplement ells mateixos. Uns altres presoners.

Esperant per entrar

Sóc a la porta d'un "Exclusiu personal centre". Davant d'un lloc tant hostil, regna un clima de diligència i bona educació. Tothom saluda els pocs fumadors que inhalen el fum a les 9 del matí. M'ha de venir a recollir l'Hermini González, el coordinador del DAE-DID del centre penitenciari Quatre Camins.

El vaig conèixer fa unes setmanes, durant la meua primera visita. És un home que inspira respecte i tranquil·litat alhora. Després de 30 anys treballant en centres penitenciaris, les canes comencen a poblar la barba d'aquest pedagog de professió. Fa un any i mig que va assumir el càrrec, substituint a un predecessor que, segons diversos presos, "era demasiado duro".

Avui vull entrar a la recerca d'històries. Com passa amb la caça, espero que dins d'un espai tancat sigui fàcil capturar moments prou significatius del que significa ser discapacitat intel·lectual dins de la presó. Què fan, què senten i què pensen aquests culpables, quasi reduïts a la posició de víctimes, merescudes o no, de la Justícia. Veurem si ha estat bona idea posar-los aquí dins.

Ja s'acosta l'estiu i el sol començar a picar fort, però els presos no faran vacances. No hi haurà cap pausa durant el període estival. A uns 15 metres hi ha un senyora parlant amb un pres. Per la porta del personal surt un grup de treballadores i una li etziba: "¡Samanta! ¡Que los presos tienen que hacer cosas!", a la qual cosa la interpel·lada respon: "Lo sé, pero es que estábamos retrocediendo y queremos ir para adelante". Riuen tots, excepte l'home pre, un intern a l'exterior.

Tot i que ja sé el que m'espera, estic nerviós. El primer dia no vaig explicar que era periodista i no sé fins a quin punt la gent voldrà parlar amb mi. Darrera dels timbres i les portes, i més timbres i portes, ...

Un grup nombrós de persones també està esperant. Sembla que són treballadors d'altres centres penitenciaris. Se senten molts comentaris sobre l'imminent tancament de la Model. El temor que m'inspira Quatre Camins contrasta amb la quotidianitat i la rutina de qui la coneix prou bé. És un lloc de feina, una carrera professional o fins i tot una llar per a molta gent.

–Els qui porteu tan de temps en aquest món, penseu sobre què és una presó, què és reinserció, etc.? Reflexioneu sobre aquests conceptes? –pregunto.

- Hi treballem, però no, no ens posem a reflexionar sobre això –em reconeixerà l'Hermini al cap d'unes hores–. Aquestes coses i les dolentes es veuen més des de fora que no des de dins –prosegueix. Parla sense inclinar la veu de cap manera que em pugui fer pensar que sigui contrari a les crítiques. Al revés, m'acomiaré planyent-me

de no haver pogut trobar temps per tenir una llarga conversa de cafè amb ell, discutint sobre què passa, i sobretot per què, en aquestes grans caixes de formigó.

Un cartell corona l'entrada per la que ha de sortir el coordinador del DAE-DID a buscar-me. Avisa que està prohibit introduir drogues, alcohol, armes, possibles detonants o coses que puguin convertir-se en un perill per a la seguretat. L'últim punt també prohibeix "mòbils, agendes electròniques, enregistradors, càmeres fotogràfiques, etc.". Doncs res, llibreta i bolígraf, com tota la vida!

L'agafo amb força, però no puc apuntar-ho tot: parlen massa ràpid, massa gent a la vegada i de forma massa incomprendible en molts moments. Estem en una petita biblioteca: algunes novel·les es recolzen al que em sembla "Harry Potter i el misteri del príncep", la sisena entrega de la saga de la J.K. Rowling. També hi ha alguna enciclopèdia antiga. Qualsevol amant del llibres trobaria que estic en un lloc força depriment.

Els primers convidats a aquest improvisat despatx són el Toni i el Merkoui, que no paren d'interrompre's, encara que, la majoria de vegades, per donar-se la raó. El primer porta molts anys intern. Amb orgull m'explica que està a Accepta des de quasi la seva fundació. El segon feia poc que havia nascut quan el Toni va començar la seva vida penitenciària. Ara té 24 anys i avui no té un dia gaire tranquil. Es veu que va fer alguna broma que no tocava i li han retirat els permisos de sortida durant un temps. No para de queixar-se de l'Hermini, a qui l'acusa d'haver-ho fet. Els seus companys l'empipen dient-li que la va cagar.

Ara el Merkoui però, m'intenta explicar la seva experiència al DAE. Primer de tot, però, em deixa clar que ell és cantant de hip-hop, i que a veure si aconsegueixo que surti a la ràdio.

–Estuve en la Model. Allí me metieron en la ala psiquiátrica. Me volvieron otra vez a módulo i después a Brians I –comença el també conegut dins del Departament com a *muslim*–. La peor cárcel de Catalunya: me trataban como el culo.

–Allí impera la mano dura por encima de todo –confirma el Toni, amb la seva veu greu de fumador veterà– Te discutes con un funcionario, te pegan una paliza y *luego te atan en la cama.

–Me pegaron una vez hasta que me salió sangre, y el médico no dijo nada –relata el Merkoui.

–El médico es parte del sistema –diu el Toni–. Se han echo mil denuncias y no ha pasado nada.

–Aquí una sola vez un funcionario me pegó un bofetón y después se disculpó – prossegueix el *muslim*.

Li queda un any i mig de condemna, però avui té un dia baix de moral. Té un discurs molt repetitiu, amb un llenguatge molt limitat per una llengua espanyola que es nota que no és li és pròpia. La discapacitat se li veu als ulls, en la incomprensió d'algunes paraules i en una manera de fer que, de tan senzilla, és poc prudent. Aquesta última característica l'he trobada en quasi tots els presos amb els quals he parlat. Sense ser jo una persona de la seva confiança, m'han confestat des dels crims que han comès ("pero esto no lo sabe nadie aquí dentro, así que por favor, no lo digas") fins a "me he fumado dos porros antes de la entrevista. Distingir la mentida de la veritat és clau en discursos a vegades massa carregats de ganes de protagonisme. Tot i així, no denota massa intel·ligència explicar-li al primer periodista que et passa pel davant crims comesos tant dintre com fora de la presó. I això no ho pensen.

El Toni encara és un cas més flagrant. Així com té un discurs amb bastant de vocabulari, al mateix temps, quan m'ensenya la seva cel·la em mostra uns dibuixos fets per ell: una casa amb un arbre i un riu fets amb retoladors de colors. Aquests dibuixos el podria fer un nen de cinc anys, sis, a tot estirar. Tot i així, diu que va estar quatre anys i mig a operacions especials de l'exèrcit i que el van diagnosticar de DID després d'un accident de moto que el va tenir bastants mesos en coma. Carrega una veterania cansada en centres penitenciaris que traspua en tot el seu discurs. La presó l'ha engolit.

–Se creen que estamos mejor porque tenemos ciertos privilegios, pero la realidad es diferente cuando tú trabajas y te vas a tu casa. Pero nosotros estamos aquí 24 horas –es lamenta.

–Este es el mejor centro de Catalunya, pero me quiero pirar a casa –diu el Merkoui–. Aquí no, pero en la Model quería quitarme la vida. Con la libertad no se juega.

Em puc imaginar perfectament parlant amb el Raúl. El Merkoui també treballava en un taller ocupacional per a persones amb DID quan va ser detingut i portat a la presó. Feia anys que tenia el DID acreditat. I quan explica els fets que el van portar a complir condemna, mostra poca capacitat de construir un relat cronològic, sense tenir en compte que l'oient no coneix el context del que parteix l'orador. El Raúl no desencaxaria entre els que em parlen. Si ho fes seria més pel perfil sociocultural que no per les seves capacitats.

–La cárcel te hace duro –em diu el Juan, que ve a parlar amb un grup de quatre persones que estem reunides al pati. Em saluda alegrement de lluny i de seguida es posa molt seriós parlant de la vida a la presó.

–La cárcel te hace peor –confirma el Ramón. Té una mirada negra, penetrant. –Te canvia. Te espabilas. Al seu darrere, el Naïm assenteix amb el cap. És un estudiant d'educació especial en pràctiques. Diverses persones li comenten coses sobre una

làmpada amb gots reciclats que està fent amb els interns. Es nota que en aquests mesos els ha agafat estima.

Abans de venir al DAE tothom ha passat per mòduls i presons ordinàries. Tinc la sensació que tenen un amor-odi cap al Departament d'Atenció Especialitzada per a persones amb DID. Amor perquè estant més tranquils. Odi, perquè és una puta presó. No tenen llibertat. Estan tancats.

–Esto es tranquilo –diu el Juan–. Hasta demasiado tranquilo...

–¿Demasiado? –pregunto, sorprès.

–Pse –deixa anar amb desgana–. Casi desearía que hubieran más peleas, más vida, más gente.

Desitgen molts coses, però no. Tots tenen l'oportunitat de demanar que els tornin a traslladar al mòdul ordinari i no ho fan. Tots es queixen de com viuen. “Esto es una prisión dentro de una prisión”. És a dir les normes no canvien. Ara bé, parlen de la resta de mòduls com si fossin una jungla.

–Esto es el parvulario –riu el Juan.

–Vete al uno o al dos –segueix el Ramón–. ¡Allí hay cada personaje que flipas!

A la biblioteca, el to de veu augmenta cada vegada més.

–Lo único que tenemos aquí es el jardín y la celda mas grade. Hay partes si te peleas, si te discutes... hay medidas que no son para discapacitados –es queixa el Toni–. Te chillan, te miran con mala cara aunque sepan que somos discapacitados.

–¿Y la comida? –afegeix el Merkoui.

–Es un asco. Y como el DAE es la última parte que sirven, está muy pasada.

–Yo me lo como sólo por hambre.

–Dile como está el arroz...

–Seco. Te lo tiro a la cara y te mato. Y siempre dan el mismo yogurt.

–Dicen que te ayuda, que te ayudan y no hacen nada –diu el Toni. Està clar que la conversa ha agafat un punt de negativitat que difícilment podré capgirar.

* * *

“La carcel es para los malos, no para mí”, em comenta el Raúl al mateix passadís on anem passant les hores a l'espera d'entrar finalment al judici. El Raúl l'acusen de pegar un policia amb el seu patinet. Res de greu en comparació amb el que m'expliquen sense embuts els presos de Quatre Camins.

–Me lie a tiros con un Mosso d’Esquadra –diu el Toni quasi divertit.

–A mi me condenaron por la cara. No estaba en el lugar de los hechos. Simplemente una señora dijo que fui yo –diu el Merkoui.

–Una señora no. Una hija de puta –el recolza el Toni. Van ser companys d’habitació i per això se saben les vides perfectament. Hores i hores junts entenc que han donat per explicar-se fins als més íntims detalls.

–Lo otro sí que lo hice... se me fue la olla –reconeix avergonyit el Merkoui.

“Intent d’homicidi en grup”, “atracament amb força” i altres delictes absolutament innecessaris de saber (de fet, no els els he preguntat en cap moment, però quasi tots han insistit a explicar-m’ho) es barregen amb condemnes “per tonteries”, en paraules del coordinador del DAE. “Sigui com sigui, molts d’ells no haurien d’estar aquí. Haurien d’estar a llocs més adaptats per ells”. El problema però, és el mateix que m’explicava el Luís Varea, el treballador social del programa Accepta: hi ha gent que, sigui per salut mental o per altres raons, és perillosa tal com és en aquest moment. No poden estar en contacte amb la societat. Llavors, la pregunta que sorgeix quan pensem en aquests individus és si apartant-los indefinidament aconseguirem que quan recuperin la llibertat no delinqueixin un altre cop. L’altra discussió que em ve a la ment és si, ja que estant apartats de la societat, no haurien d’estar en millors condicions. Això suposaria una despesa molt important, però, com encaixa dins dels nostres valors cívics, la nostra mentalitat judeo-cristiana, que el càstig, tant a prop de la venjança, sigui el nostre *modus operandi*?

Un exemple per reflexionar és el Miguel. El coneixen com *el belloto* per motius fàcils d’entendre: *bellota* és com es coneix una forma molt comú d’empaquetar l’haixix. Insisteix en que escrigui en el reportatge el seu nom real, i m’ho demana amb més èmfasi en el cas que s’arribi a publicar i ho llegeixi molta gent. No ho he fet per motius obvis: la nostra conversa és un monòleg sobre desenes de crims espantosos, la meitat dels quals no s’aguanten argumentalment per enlloc. Aquí rau la seva discapacitat: no té prou capacitat de raonament per entendre que ni jo sóc el seu col·lega, i que el podria denunciar davant dels funcionaris o que per ell és contraproductiu que la societat sàpiga l’orgull que sent pels fets que ha comès.

És qui em diu que ha fumats abans que ens trobéssim, i de fet em diu si en vull. Explica coses tant absurdes com que “maté a dos moros el otro día en el módulo, pero no saben que he sido yo porque no han encontrado huellas”. Davant d’aquestes afirmacions li comento que no sé si hauria d’estar espantat d’estar en un espai tancat sol amb ell.

–Mira, yo hago Moi Tai, gym y boxeo (soy el campeón). Toca mi brazo. Toca mis cuadraditos. Toca mis piernas: estant así de dar tibiazos.

–Es decir que casi mejor que me asuste –dic sense estar patint en absolut.

–¡No, tío! Si no tocas los cojones, no te toco los cojones. Soy buena persona con quien es buena persona conmigo.

La seva diatriba em porta a comptar uns 10 assassinats. D'aquests, és possible que n'hagi comès algun. Va néixer en un dels barris més marginals d'Espanya, "El puente ladrillo" de Salamanca. Allà, als 14 anys ja s'autoconsiderava un dels delinqüents més perillosos de la ciutat. Quan el van internar en el reformatori El Zambrana, a Valladolid (*fomatorio*, diu ell. Té una pronunciació que em recorda vivament a la del Raúl), van diagnosticar-li esquizofrènia paranoide i una psicopatia. Ara, però, els treballadors del programa Accepta han aconseguit que la seva discapacitat passi per sobre de les seves malalties mentals. Actualment li punxen Akineton i cortisona (m'ensenya la marca al cul), però per calmar-lo, en les seves èpoques a les ales psiquiàtriques de les diferents presons per on ha passat, li donaven Risperdal també per via intravenosa. Aquest medicament és el rei dels antipsicòtics. És un dels medicaments més comuns que es donen a persones que, per exemple, tenen trastorns de l'espectre autista (TEA). En grans quantitats, els efectes es noten. Ara bé, degut a la toxicomania del Miguel, tot es va acumulant, i la suma de les drogues, tant les legals com les que no ho són, li produeix alguns subtils moviments de mandíbula i de mirada.

La llista de crims i delictes comesos no s'acaba mai. Sempre n'hi ha algun de nou que s'ha oblidat d'explicar-me cinc minuts abans. El Miguel ha fet coses molt dolentes. No sé si és dolent. El que sí que sé és que és una persona molt vulnerable. La seva vida ha estat delinqüència i, ara com ara, la presó és un l'únic lloc on pot aprendre alternatives. Dins del sistema penitenciari, al DAE-DID pot disposar d'un mínim de possibilitats, ja que la quantitat de droga que es mou pels mòduls ordinaris és incontrolable, i un busca-raons com ell de ben segur que no para de ficar-se en problemes. De fet, ha perdut el compte de les temporades que ha estat internat en primer grau, al DERT (Departament Especial de Règim Tancat). El programa Accepta ha intentat, amb l'elaboració del Programa Marc d'Actuació, evitar que les persones amb DID puguin accedir a aquest departament. "Hi ha pocs que hi vagin, però n'hi ha" diu el Luís Varea.

* * *

Fa unes setmanes que l'Iñaki Rivera i tot l'Observatori del Sistema Penal i Drets Humans que dirigeix han començat una campanya mediàtica per demanar l'eliminació del primer grau a les presons catalanes. S'hi ha unit el Centre Iridia i la Coordinadora per a la Prevenció de la Tortura. Catalunya és l'única comunitat autònoma que va decidir en el seu moment acceptar les competències en execució penitenciària i per això té la capacitat legal per modificar els reglaments disciplinaris que regulen l'execució de càstigs a les cel·les del DERT.

El Departament Especial consisteix en unes habitacions molt austeres on el pres s'hi està més de vint hores al dia en solitari. Rep el menjar per una porteta i ha de demanar permís cada cop que vol anar al lavabo. També en solitari, té unes tres hores al dia per passejar-se pel pati.

És el que s'anomena règim de tractament de primer grau. El segon és l'habitual, el règim tancat dins del centre penitenciari, en el que a partir de tenir extingida una quarta part de la condemna, i si no s'observa "mala conducta", es poden començar a demanar permisos de sortida. El tercer grau és on s'inclouen les llibertats condicionals. Una Junta de Tractament decideix la progressió del pres a un grau o a un altre.

En teoria, segons està previst en el règim disciplinari penitenciari català, un pres no pot estar més de dues setmanes seguides en primer grau, ja que els experts coincideixen a assenyalar que els efectes psicològics que causen a les persones que s'hi estant poden ser irreversibles passats els 15 dies. Aquesta afirmació ve acompanyada per altres de més grandiloqüents com la del Comitè de la Nacions Unides per a l'eradicació de la tortura, que especifica que "la pròpia situació d'aïllament ja de per si provoca un tracte inhumà i cruel". Les organitzacions pro drets humans denuncien que la reiteració de la vulneració del règim disciplinari per part d'algunes persones les porta a estar mesos tancats en el DERT, i en un acte a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona a principis de maig, diversos testimonis van relatar la seva experiència en aquestes cel·les.

Els organitzadors de la campanya per a l'eliminació del primer grau de tractament han aconseguit portar al Parlament de Catalunya la proposta, a partir de la qual s'està elaborant un pla de xoc "que nosotros no aceptaremos", diu Rivera. Afegeix que "será una recomendación del Parlament al Departament de Justícia para que modifiquen el DERT para que sea poco más humano, pero nosotros creemos que no tiene que existir". Sigui com sigui, el tema està sobre la taula, i en el marc d'aquesta reivindicació també han aconseguit que el director de Brians I declari al mateix Parlament i es plantegi la seva destitució per les múltiples denúncies de morts i tractes degradants dins del centre penitenciari que dirigeix. Són moltes les afirmacions negatives sobre Brians I que fan molts dels presos amb qui he parlat.

Un fet que em preocupa greument un cop he descobert aquesta realitat és que les persones amb discapacitat intel·lectual i del desenvolupament no han estat incorporades en el discurs sobre el primer grau. De fet, la primera vegada que el professor Rivera em rep al seu despatx em reconeix que ni tan sols coneixia la possibilitat que estiguin complint penes en centres penitenciaris. Per això, em posa deures per a la segona trobada que tindrem i em demana que esbrini si les persones amb DID estan subjectes als mateixos graus de tractament que els presos ordinaris. Li traspasso les preguntes al Luís Varea, que resignat respon que sí.

La vulnerabilitat psicològica de les persones amb DID és superior a la d'una persona amb les capacitats cognitives mitjanes i, per tant, la seva capacitat de fer front a l'aïllament és inferior perquè no disposen de facultats d'autoprotecció mental en una situació límit. Si s'accepta el primer grau de tractament com una mesura punitiva, que segueix una lògica de penediment per les conseqüències cap a la pròpia persona (sense tenir en compte tot un treball d'empatització cap a les conseqüències del acte que has comès cap als demés), s'han de tenir en compte les capacitats d'una persona com el Miguel, a qui és impossible entendre de què estem parlant en aquest capítol encara que li concerneixi el fons de la qüestió.

Les conegudes com a regles Mandela de l'ONU "demanen que es prohibeixi (el tractament de primer grau) a totes les persones que tinguin alguna discapacitat o problemes de salut mental, ja que pot afectar profundament el que ja tinguin" explica Juan Méndez, relator especial de la tortura de les Nacions Unides a l'Aula Magna de la Facultat de Dret de la UB. Però va ser tan sols una frase enmig d'un llarg discurs, perquè es desconeix que a Catalunya les persones amb DID estiguin sotmeses a aquestes condicions.

I s'ha de reiterar: l'entrada al primer grau de tractament no té res a veure amb el delictes comès. Si el Raúl finalment entra a la presó, qualsevol trencament del règim disciplinari el pot portar a ingressar a l'aïllament. Estem parlant d'una persona que necessita de tercers per donar-li sentit al que sent, amb una capacitat de raonament sobre la seva situació en el moment del judici més que limitada. Què li passaria després d'estar tancat en solitari 21 hores al dia?

Qui justifica l'existència i la necessitat d'aquesta situació entén que qui comet el delictes s'ho mereix. En una carta publicada també al més de maig al diari Catalunya Plural, un professor que treballa a presons parla d'una "concepció social de la delinqüència com si fos una elecció, un *modus vivendi* voluntari sobre el que la resta de persones no tenim cap tipus de responsabilitat". I perquè ens entenguem: quan el Miguel em diu "yo ahí si un funcionario me vacila, lo mato", és perquè no arriba a més. I això no és culpa seva.

* * *

A la biblioteca, el Toni torna del lavabo. Hi ha anat tres cops des que he arribat.

—Perdón, es que he bebido mucho. Los días que me hacen control de orina después tengo que ir a mear cada diez minutos...

—¡Y yo no fumo ni bebo ni nada! ¿Por qué me tienen que hacer analíticas que son una mierda? —es queixa el Merkoui.

Les analítiques constants a les que estan sotmesos els presos, sobretot després d'haver rebut permisos de sortida, són una forma de control sobre els tractament de toxicologia que han

rebut la gran majoria d'interns amb DID (i sense), així com per evitar l'entrada de substàncies estupefaents als centres penitenciaris. Que hi ha molta droga dins de la presó no és cap secret. El professor Rivera explica que “el preu d'aquestes substàncies es pot arribar a multiplicar per deu” un cop estan circulant a dins. Perquè el lector es faci una idea, a Barcelona el preu mitjà de la cocaïna es situa al voltant dels 50€ el gram. Això suposa que la mateixa quantitat dins del centre penitenciar pot arribar als 500€. El mateix Rivera em comenta que fa poques dècades, en ple apogeu de l'heroïna, no era estrany trobar-se persones mortes a les seves cel·les encara amb la xeringa al braç. Diversos presos em comenten que, tot i que actualment aquesta droga no es consumeix tant com fa vint o trenta anys, encara circula pels mòduls. Tant ells com treballadors i especialistes que no volen que el seu nom aparegui, assenyalen que la via d'entrada de les drogues són, en part, funcionaris corruptes que veuen una oportunitat de negoci. Tanmateix, la majoria entra de la mà dels presoners i dels seus familiars en les trobades “bis a bis”.

És per això que el Departament d'Atenció Especialitzada per a persones amb Discapacitat Intel·lectual i del Desenvolupament resulta positiu per mantenir aïllats del consum els presos amb DID, que també quan parlem de drogoaddicció són especialment vulnerables. Determinats contextos socio-culturals poden ser més proclius al consum, que es barreja amb altres medicaments legals de gran efecte, si els han estat prescrits després de ser diagnosticats. La gran majoria de persones amb DID es medica, sent la sobremedicació un dels grans problemes que, des de fa poc temps, es debat entre les persones cuidadores, centres i fundacions d'aquest col·lectiu. Al mateix temps, degut a la seva senzillesa, són persones fàcilment captades per xarxes de distribució per dur a terme les tasques més senzilles i arriscades, com és el transport, tant a dins com a fora del centre penitenciar.

El fet que el DAE-DID tingui al voltant d'una trentena d'interns i que els funcionaris que hi treballin siguin pocs i formats en el tracte a aquestes persones, ajuda al control de la toxicomania en tots els aspectes que hem comentat.

El Ramón em reconeix que avui no ha marxat de Sortida Programada “por una tontería”. El Naïm, l'estudiant en pràctiques d'educació especial el corregeix: “Fue una cagada. Ya sabes que no valia la pena y que no era necesario”. A l'última sortida a l'exterior va intentar entrar 5€ d'haixix, una quantitat molt petita destinada al consum propi, però que li ha valgut el càstig de no poder sortir durant unes quantes setmanes. “Aun así, si todo va bien, saldré en diciembre”, diu amb una esperança resignada.

Trastorns mentals, toxicomania i discapacitat intel·lectual. Una bomba social si a més a més hi afegim els delictes. Podem trobar amb comptagotes els professionals a Catalunya que puguin abastar la complexitat aquest còctel Molotov. El programa Accepta ha unit treballadors socials,

educadors socials i psicòlegs per tal d'intentar elaborar un pla d'atenció que pugui arribar a cobrir les necessitats d'aquestes persones i les que conviuen amb elles dins dels centres penitenciaris. Molts dels presos que han volgut parlar amb mi han passat per ales psiquiàtriques, degut al desconeixement dels professionals de la Justícia tant del DAE-DID com de les possibles alternatives al tancament.

A poc a poc, al cap de quatre anys de funcionament, sembla que les rutines del DAE comencen a estar establertes. Em va cridar molt l'atenció la primera vegada que hi vaig ser que, en el moment de marxar, un funcionari em digué que m'esperés, que aprofitava que la porta estava oberta per sortir al jardí a fumar amb un pres "que comença a estar nerviós", mentre avisava la Carolina que n'hi havia un altre que començava a fer una mirada estranya, "Ja saps, no?". I és que els funcionaris de presons sempre han estat un dels punts de crítica més importants per part de les organitzacions de drets humans i dels presos. Són molts els informes que denuncien els maltractaments i la seva participació en la corrupció penitenciària, quasi sempre relacionada amb la compra-venda d'objectes i drogues.

Els que estan al DAE, però, tenen un tarannà diferent. El primer canvi substancial que observo és que van vestits de carrer. El fet de no portar l'uniforme oficial els fa més pròxims als reclusos. En les tertúlies en les que participo al pati no és estrany trobar-me algun d'ells fumant i fent petar la xerrada barrejats amb els interns.

L'Iñaki Rivera, per bé que m'ha posat de relleu els tracte opressor d'alguns funcionaris, em deixa clar que no es pot caure en la criminalització del col·lectiu. M'explica que els que fan tasques de vigilància tenen una formació menor que els de tractament, que necessiten un grau universitari de psicologia, criminologia o altres especialitzats. "No es pot caure en la dicotomia opressors i oprimits", recalca el professor de dret.

El búnquer, el punt central on els funcionaris tenen els documents, les claus, alarmes, etc., també té una peculiaritat que reforça la sensació d'institut que descrivia anteriorment: en els altres mòduls és una zona prohibida per a qualsevol pres, i encara que al DAE també ho és, la porta no està tancada sempre, i és habitual que algun pres l'obri per ficar-hi el cap i demanar per algú, com si fos una sala de professors a la que saps que no pots accedir però que tant pot passar que et facin entrar i seure a una cadira com que te'n facin fora perquè "ja saps que aquí no pots estar". Aquesta flexibilitat amb certes normes és un dels punts forts del Departament d'Atenció Especialitzada. El règim disciplinari és el mateix que a la resta del centre penitenciar, encara que aquí s'intenta aplicar amb menys escurpulositat que a la resta de mòduls.

El règim disciplinari és el conjunt de normes que regulen el dia a dia de la presó. És molt estricte. Marca les hores en les que s'han de dur a terme les activitats, el menjador, despertar-se i estar dins de la cel·la o quines són les faltes de conducta. És a dir, “persegueix la protecció de l'ordre penitenciari”. Estipulat com a document oficial dels Centres Penitenciaris, el reglament vol “estimular el sentit de responsabilitat i la capacitat d'autocontrol dels reclusos”. En un mòdul amb més de 200 persones, aquest és aplicat de forma molt estricta. Gemma Calvet, jurista i expresidenta de la Comissió de Justícia i Drets Humans del Parlament de Catalunya (2012-2015) escriu que “la finalitat resocialitzadora de la pena privativa de llibertat és difícil d'adequar tenint en compte que està constatat l'elevat número de sancions que s'imposen en realitat a l'àmbit penitenciari”. Qualsevol trencament de la conducta pot suposar l'aplicació de faltes i sancions, classificades en molt greus, greus i lleus. Suposem que al Ramón, en intentar introduir una substància prohibida però en una quantitat molt petita se li ha aplicat una sanció lleu, així com al Merkoui. Quan el Miguel ha agredit a funcionaris, companys o altres treballadors i la Junta de Tractament ha decidit progressar-lo al primer grau és perquè ha comès una falta molt greu.

El Toni, el Miguel, el Ramón, el Juan i el Merkoui coincideixen a queixar-se de les sancions desproporcionades que reben així com de la falta de llibertat que tenen per fer determinades coses. Tot i així, reconeixen que el tracte dels funcionaris és molt millor que en els altres mòduls i les penalitzacions per les faltes que poden cometre són aplicades menys severament. Això fa que el DAE sigui relativament tranquil.

El Juan és a la presó per intent d'homicidi. En el seu cas, el jutge va fer cas de la seva condició de persona amb discapacitat i el va condemnar a set anys de presó, la meitat que als seus companys de delictes. Això m'ho explica en un moment en que estic preguntant també al Paco i al Ramón com es van prendre el diagnòstic de discapacitat intel·lectual. Em comenten que bé, sobretot el Ramón, que va ser acreditat a la presó. Saben que això els pot comportar certs beneficis penitenciaris des que el DAE està en actiu. La Carolina ja m'ho havia anticipat, però tot i així, sabent que tenir “menys intel·ligència” no està gaire ben acceptat per la nostra societat, volia saber si s'ho havien pres bé.

–És sólo una etiqueta, que dentro de la prisión te ayuda a poder venir aquí – reconeix el Ramón. A ell el van diagnosticar el segon cop que va ser condemnat. Durant la seva primera temporada com a pres ningú se'n va adonar o no va fer res per comprovar-ho.

Però el que m'ha dit el Juan em genera un cert neguit. Ell és un noi bastant jove, gras i d'aparença divertida. Té uns ulls petits i brillants, que canvien perceptiblement si la conversa és seriosa o divertida. Crec que és de les persones més ordinàries d'aquest centre, ja que utilitza la ironia i el sarcasme amb molta precisió, així com els gestos del caminar i el seure, que són

segurs i estan enfocats a demostrar una actitud de vida que la majoria dels seus companys no comprenen. El caminar i el seure són dos elements imperceptibles però importantíssims. Si acostumes la mirada pots distingir un grup de persones amb discapacitat intel·lectual de lluny, abans de poder distingir els rostres. De petit, els pares et corregien la postura, t'explicaven com havies d'usar els braços, aixecar les espatlles, etc. I tot té un sentit social inconscient que rau en la necessitat de no destacar negativament i de respectar una educació formal intrínseca, sobretot en capes socials mitjanes i altes. Una persona amb discapacitat intel·lectual, per bé que hagi rebut una educació similar, respectarà menys aquestes convencions socials perquè no els trobarà sentit.

El Juan tot això no ho sap però ho té assimilat. Si va intentar matar una persona, estic convençut que sabia el que estava fent, per la forma indiferent amb la que ho explica. I segurament els seus amics, per arribar a cometre un crim així, tampoc devien ser els primers de la classe. Tot i així, ells han estat condemnats a catorze anys i el Juan a set. Discriminació positiva? Sens dubte. És just?

La Gemma Deulofeu, la sexòloga de Dincat, afirmava que “la discapacitat intel·lectual i del desenvolupament és un calaix de sastre enorme”. En aquests mesos ho he pogut comprovar. L'etiqueta generalitza i l'estigma persegueix tothom que està dins d'aquesta generalització. Encara és necessària perquè, com deia la Rosa Cadenas, “el que sí que podem generalitzar és la necessitat d'aquestes persones, sigui quin sigui el seu nivell de discapacitat, de tercers que els ajudin en determinades accions del seu dia a dia”. El Juan segur que necessita suports, però és possible que hi hagi gent més vulnerable que ell a mòduls ordinaris, i que fins i tot estigui complint condemna per nimietats.

L'altre extrem és l'Enrique. Clar i català, és un home molt limitat intel·lectualment. Se l'entén amb dificultats i és més pel context del tema que no per la correcta vocalització. Un treballador del centre em reconeix que és un cas clar de persona que no hauria d'estar complint condemna a una presó. És per l'única persona que sento llàstima.

Porta tatuat al braç esquerre el nom de la seva germana amb una lletra torta i infantil. Una barba de dies, ja més blanca que fosca, perfila una cara rodona, d'aquestes que t'és fàcil imaginar-la quaranta anys enrere. Els ulls foscos tenen unes pupil·les dilatades per la foscor de la biblioteca que em miren fixament amb atenció, fent un esforç per entendre el que estic dient. No obro les llums perquè se senti amb una mica més d'intimitat per parlar, i haig d'anar aplanant el llenguatge a mesura que em pregunta per paraules com diagnòstic, acreditació, adaptar o nostàlgia. Em pregunta quants anys tinc i quan li dic 22 em respon: “¡Anda! ¡Yo tengo 23!” Però com a mínim en té el doble. La Carolina el va trobar a la Model. Tot i que diu

que aquí està millor i que tothom el tracta bé, troba a faltar estar al centre de Barcelona, perquè diu que aquí a la seva família li és molt complicat venir-lo a veure.

La veritat és que el tracte dels seus companys cap a ell és bastant afectuós. Crec que noten que és dels més vulnerables. Té un somriure molt sincer, i tot i que quasi no vam parlar la primera vegada que vaig venir, em saluda molt content. M'explica que en el passat ha tingut molts problemes amb les drogues i encara que ara està bé, té por de tenir la llibertat de poder acostar-se a l'alcohol altre vegada. Em comença a explicar per què està aquí i li dic que, sincerament, no ho vull saber. Tot i així m'ho explica i em demana catorze cops que, si us plau, no ho expliqui a ningú, que els seus companys no ho saben. El lector pot pensar que, llavors, no hi havia cap necessitat d'explicar-m'ho a mi tampoc, però ell només volia ser sincer, i va confiar en mi en tan sols dos minuts de conversa, no per les meves habilitats socials, sinó per la seva senzillesa personal.

Encara que no tingui concepció dels números, entenc que sap que li resta molt temps per començar a sortir amb les *programades* a l'exterior, i es posa trist quan m'ho explica. Per canviar de tema li pregunto que és el més divertit que hi ha dins del DAE (sé que pot sonar una mica macabre preguntar això dins d'una presó, però el lector s'ha d'imaginar parlant amb un nen amb cos i experiència d'adult). Ell somriu mostrant-me uns quants forats enmig d'una dentadura bastant castigada, i exclama:

—¡Que aquí estamos todos locos!

Acabem l'entrevista escollint el nom d'Enrique. Ens hi estem una estona, perquè tot i que no entén per quins set sous vull parlar d'ell amb un pseudònim, li agafa el gust de pensar com es diria si pogués escollir. Escull Enrique però amb timidesa em pregunta si a mi m'agrada, que si no, n'esculli un altre. Ens abracem, perquè amb vint minuts ens hem agafat afecte. Mai m'havia abraçat a una persona que hagués comès un delictes del calibre que m'ha explicat l'Enrique, però lluny de sentir-me estrany penso que segurament amb més abraçades quan tocava no ho hagués fet, i hi haurà menys punts que reincideixi com més li'n donin.

Assegut a un banc, sol i llegint un llibre, hi ha un home jove. Em transmet quelcom tranquil i serè que fa que m'aturi. No té discapacitat intel·lectual. És un dels dos presoners als que, per bona conducta, els demanen que vinguin a viure al DAE-DID. Com que hi ha moltes tasques com la neteja o menjador que recauen en mans dels reclusos, per molta disciplina que hi hagi, fregar un passadís es pot convertir en una obra faraònica si entre ells s'han de posar d'acord. Per això un parell d'*ordinaris* estan complint condemna al departament especial, per tal d'ajudar en el dia a dia. L'Ernesto entrava de tant en tant a tallar els cabells als presoners i van ser ells mateixos qui van demanar que vingués a viure amb ells. El personal del DAE ho va

trobar convenient, perquè l'Ernesto és de tarannà calmat. Tot i que ara ha de conviure tot el dia amb persones amb discapacitat intel·lectual diu que té certs beneficis, com una habitació per a ell sol i molta més tranquil·litat, “aunque se necesita mucha paciencia”, explica amb un posat tranquil. “Se pelean por todo, te quieren hablar todo el tiempo. Pero aun así se está mejor aquí”.

Malgrat les evidents mancances, al 2015, quan es va publicar l'informe d'Estudis Jurídics sobre la qualitat de vida de persones amb DID en els centres penitenciaris de Catalunya va quedar palès que, quan estan vivint al DAE la seva vida millora qualitativament fins a situar-se a un nivell quasi similar al dels presos ordinaris, mentre aquelles persones diagnosticades però que simplement tenen un seguiment individual d'Accepta i segueixen residint a mòduls normals tenen una qualitat de vida molt inferior a la resta de presos.

El DAE és millor que la resta de mòduls. Ara bé, com que el funcionament d'alguns procediments segueix sent el mateix que a la resta del centre penitenciari, el Luís Varea explica que “la discapacitat intel·lectual actua com a dificultat per accedir a determinats beneficis”. Un dels esculls més visibles és el pas al tercer grau –llibertat condicional– degut a una eina anomenada RisCanvi. “És pròpia de Catalunya i serveix per mesurar el risc de reincidència. Consisteix –assenyala el Luís– en una sèrie d'ítems mitjançant els quals s'han de trobar evidències que es transformen en algorismes matemàtics que al seu temps es transformen en valors que indiquen el risc que té el subjecte de reincidir. En aquest sentit, la meua impressió és que el fet de tenir una discapacitat, en aquest algoritme, és un multiplicador del risc”, sentència finalment.

–¿Quién te ha dicho esto? –pregunta sorprès l'Iñaki Rivera, el director de l'Observatori de Sistema Penal i Drets Humans de la Universitat de Barcelona.

–El Luís, el treballador social d'Accepta –responc

–Es una buena respuesta. Muy pocos se atreverían a decir algo así, porque los defensores del RisCanvi dicen que no supone ninguna discriminación o selección.

–En teoria està bastant ben vist. Vaig llegir una nota de premsa de la Generalitat que deia que havia vingut una delegació de l'Uruguai per conèixer l'eina i implantar-la allà. vA ver –diu amb paciència, fent un esforç per adaptar-se a la ignorància del seu oient– la herramienta RisCanvi es un test que tiene 43 variables donde está desde tu vida pasada, delito cometido, familia, promiscuidad sexual, etc., todo de variables muy intrusivas. Para mí, que esto acabará con una clasificación tripartita en la que tú tendrás un riesgo bajo, medio o alto de no hacer un buen uso del beneficio penitenciario...

–Pero si és un test tu te'l pots inventar o contestar sabent quines respostes t'ajudaran o no, no? –pregunto.

–Claro. Es la representación teatral. Si le llaman para una entrevista, el preso se la prepara. Dependiendo de la persona, le pondrá más actitud o no. Si a un discapacitado –que obviamente tiene menos capacidades para prepararse este test a su favor–, el RisCanvi le dificulta acceder a determinados beneficios. Tenemos la prueba de que este instrumento es discriminatorio entre unas personas y otras.

Aquest instrument va entrar en vigor el 2009, a partir de les recomanacions que va fer una Comissió per a l'Estudi de la Reincidència en els Delictes Greus, tot i que el RisCanvi s'aplica a tota la comunitat reclusa independentment del delictes. L'índex de reincidència de les persones amb DID és molt alt, al voltant del 60%. Si agafem aquesta dada i mirem els ítems sobre els que treballa el RisCanvi (tenint en compte que és el mitjà oficial amb el que s'avalua la reincidència) podem trobar varies respostes a aquest índex. Pensem en el Raúl, o amb qualsevol dels presos amb els qui hem parlat, i mirem. Un dels deu punts principals de mesura és “problemes de salut mental anterior (diagnòstics previs de trastorn, ira, inestabilitat emocional, impulsivitat, etc)”. Tot i que no és una regla *sine qua non*, la gestió de l'autocontrol no és un dels punts forts dels nostres protagonistes. Els *Problemes d'indole laboral* són difícils de mesurar en persones que difícilment podran ser “productives” en els sentit que el treball té avui en dia. I veient el context i les facultats cognitives dels Raúls la “absència de plans de futur” es veu condicionada moltes vegades per l'actitud proactiva de les persones que fan de xarxa social a les persones amb DID. Altres ítems dels RisCanvi són encara més il·lustratius, per exemple la variable 39: *baixa capacitat mental i intel·ligència*. Si el fet de tenir-ne més o menys condiciona les possibilitats de reincidència, la gent del DAE-DID tenen més punts.

Sí, tot sembla indicar que les persones amb DID tenen més punts per ser reincidents. Ara bé, el punt pervers del RisCanvi rau en el fet que posant-ho de relleu per condicionar els beneficis penitenciaris tals com la llibertat condicional o sortides programades, perpetua una mentalitat punitiva de la presó, que xoca amb els ideals reinsertadors dels que fa bandera.

El Luís té clar que tot aquest assumpte posa de manifest la vulnerabilitat de les persones amb DID, sent aquesta eina del sistema penitenciari un escull cap a la llibertat i les seves possibilitats de canvi. Com més “perillós” siguis, més ajuda hauries de tenir al teu abast, perquè tard o d'hora estaràs al carrer, i allargar el moment fent de l'espera un càstig per la teva condició de “risc social” amaga una falta d'ideologia clara per gestionar les persones que no encaixen en el sistema legal que hem construït al voltant d'uns valors. Aquests deixen d'existir, juntament amb una moral conservadora que sempre ha proclamat que s'ha de posar el perdó per davant de tot, però que s'esfuma entre els barrots deixant qui està a l'altra banda de les parets de

formigó als braços d'una discrecionalitat humana massa acostumada al càstig com per plantejar-se el sentit de la seva feina d'aplicador del mateix.

“El preso está inmerso en un laberinto, una telaraña en la que estas constantemente en juicio: cómo vas vestido, cómo tienes la celda de limpia o no, cómo tratas de don o no a los funcionarios penitenciarios, la manía que te tengan..., el preso se siente constantemente vigilado, observado, enjuiciado. Y sobre él se depositan regularmente valoraciones formales e informales que determinarán algún día la decisión de la Junta de Tratamiento de clasificarlo en un grado o no. Por eso decimos sistema punitivo premial, porque toda la vida carcelaria esta sujeta a un premio o a una punición”.

Deixeu-me citar Foucault. Ho faré poc. M'he esforçat per no posar-lo abans. El gran filòsof, teòric social, historiador, etc., va escriure “Vigilar i castigar”, un assaig que repassa els canvis socials i teòrics que han patit els sistemes penals occidentals durant la modernitat. Una obra de referència a la que et remet qualsevol entès en el sistema penitenciari. “L'examen fa entrar també la individualitat en un camp documental. Deixar darrera seu un arxiu sencer, tènue, minuciós, que es constitueix al ras dels cossos i dels dies. L'examen que col·loca els individus en un camp de vigilància els situa igualment en una xarxa d'escriptura; els introdueix en tota una espessor de documents que els capten i els immobilitzen”.

Marxo del mòdul. Estic confós i tinc ganes de posar les coses en ordre, sobre paper, perquè no sé què pensar. Justícia, responsabilitat, càstig, reinserció o llibertat se'm barregen amb les cares i els noms dels presos, el que han fet i com viuen. Crec que jo no seria prou fort per sobreviure mentalment a un tancament, a un règim disciplinari que converteix els dies en rutines mentre els educadors intenten donar un sentit a un sistema al que li veuen masses errors com perquè ningú pugui afirmar que és el correcte.

La meua sortida és fàcil, talment com la primera vegada, encara que ara no ens saltem cap control. L'Hermini González, el coordinador del DAE, m'acompanya. “Molts no haurien d'estar aquí, però n'hi ha d'altres que no poden estar a la societat, i ara com ara no tenim altres llocs on posar-los”, em diu. Alternatives a la presó. N'hi ha d'haver-hi. El jutge no pot decretar l'entrada del Raúl aquí. No. Ha d'haver-hi altres llocs, altres pautes, altres tractaments. Alternatives. Les hem de buscar. Enmig de tants papers, tanta burocràcia, hem de trobar els fulls en brut que algú va descartar en algun moment, però que amb llapis mig esborrat detallen oportunitats diferents per a persones amb necessitats diferents.

–Com ha anat? –em pregunta la Carolina–. He estat als mòduls ordinaris i no he pogut venir... em sap greu!

–Ha anat molt bé. Haig de comprimir moltes coses, però estic content –li responc en un correu electrònic.

–Me n’alegro! Són encantadors!!!

Amb D de delinqüents però amb E d’encantadors. Així és el DAE-DID. Una contradicció massa gran com per poder-la assimilar des de dins.

Quan es pot escollir la llibertat

L'efecte més important probablement del sistema carcerari i de la seva extensió molt més enllà de la presó legal és que aconseguix tornar natural i legítim el poder de castigar i rebaixar, com a mínim, l'ombra de la tolerància de la penalitat. Tendeix a esborrar el que pot haver d'exorbitant en l'exercici del càstig.

Michel Foucault, a *Vigilar i castiga*", pàgina 352.

Per parlar d'alternatives, el Departament de Justícia em deriva a Benestar Social, esgrimint que és la xarxa comunitària la que ha de garantir espais que puguin servir d'alternatives a l'ingrés al centre penitenciari. Benestar Social, a través del seu departament de comunicació, respon molt amablement que "els centres específics els hauria de demanar Justícia. Nosaltres controlem residències de persones amb DID, però no estan especialment adequades per a persones que han d'ingressar a presó o que han comès algun delictes. Hauries de trucar a Justícia".

–Sr. Rivera –pregunto–, qui hauria de preveure les alternatives?

–Esto nos puede llevar tres horas –es lamenta l'Iñaki–. Primero de todo, dejar claro que la alternativa a la privación de libertad es dejar a la persona en libertad, que no es sinónimo de impunidad.

–Quines alternatives hi ha en aquest sentit?

–Desde libertades vigiladas, a la obligación de ir a firmar, sometimiento a determinados programas, resarcimiento económico a las víctimas o hasta ir a cortar árboles –respon el professor de la Universitat de Barcelona.

"Les alternatives les ha de proporcionar la xarxa comunitària", sentència el Luís Varea. "L'ideal seria que ningú complís penes de presó –segueix el treballador social, que reconeix que ell no és abolicionista, és a dir, que no combrega amb la idea d'eliminar les presons– però la xarxa no està preparada". També reconeix, tal com em va afirmar l'Hermini González, el coordinador del DAE-DID, que hi ha persones perilloses que necessiten un nivell de contenció altíssim que cap recurs fora del centre penitenciari els pot donar.

Una de les alternatives que preveu el Codi Penal espanyol són les mesures de seguretat privatives de llibertat. Concretament es parla de "centres educatius especials" però els juristes de la FEAPS, la federació estatal pro persones amb DID, afirmen que no és un concepte que respongui a cap recurs específic, sinó que fa referència a tots els recursos públics i privats especialitzats per a persones amb DID.

En aquest sentit, intento parlar amb una fundació que em consta que té persones que han complert penes de presó. El director s'exalta molt quan constata que dispo de d'aquesta informació, ja que si les dades de les persones amb DID ja estan molt protegides, el fet

penitenciari s'intenta amagar per doble. Aquesta actitud respon a una actitud social d'estigma de les persones recluses o exrecluses. Per entendre'ns, segueix la línia de les protestes de veïns en contra de la construcció de centres penitenciaris propers a les seves zones de residència. Ningú vol tenir una presó a prop de casa. Tenir l'expresoner, el delinqüent, a dins de la teva llar a poca gent li pot semblar gaire acceptable.

“Les entitats no hem de discriminar aquestes persones [amb DID] per haver estat a la presó – diu la Rosa Cadenas, presidenta de Dincat–, i més perquè moltes han estat diagnosticades allà. Aquesta va ser la primera bufetada que vaig rebre quan vaig arribar a Dincat: ningú els volia. Ni als Centres Especials de Treball, ni als centres ocupacionals. Enlloc”, es queixa. I qui els accepta ho amaga. Acceptar. Programa Accepta. Mentre escric m'adono que no havia reflexionat sobre tot el que comportava aquest nom.

Dins de la presó estan estigmatitzats pel fet de ser discapacitats. Ara com ara, la millor mesura de la qual disposem és agafar l'estigma i transformar-lo en un cartell ben gros que posi “discapacitat intel·lectual” i enganxar-lo a la porta d'un mòdul especial, creant una espècie de gueto que discrimini positivament qui resta confinat entre els seus murs. Fora la presó, tot i que la discapacitat els seguirà sent un estigma negatiu per trobar feina, estudiar, etc., se'ls afegeix l'etiqueta “ha estat a la presó”. Un doble estigma acceptat amb prou feines per un grapat de professionals que intenten convèncer terceres persones de ser solidàries, de no jutjar. Prou que ho han estat, de jutjats, i han pagat per això.

Als problemes d'etiquetatge negatiu se'ls suma que els serveis són massa específics. “Tots els problemes són tractats per separat”, explica Varea. La bomba de la qual parlàvem abans, la que està composta per droga, DID, trastorn mental, etc., té pocs espais i professionals on desactivar-se. Existeixen uns centres anomenats SEMS-DI (Servei Especialitzat per a persones amb DID), que és on es deriva persones amb DID i trastorns mentals que a més puguin tenir problemes amb droga. Un altre centre molt similar és la UHE-DI (Unitat Hospitalària Especialitzada en Discapacitat Intel·lectual), però que sempre està saturada ja que compta amb tan sols dotze llits.

Costa molt de trobar altres centres on la multidisciplinarietat de factors que poden afectar una persona amb DID sigui tractada amb una aproximació integral.

Quan parlo amb la Gemma Deulofeu sobre alternatives, com a sexòloga especialitzada en DID, té molt clar que un psiquiàtric no hauria de ser el lloc. El fiscal de vigilància penitenciària, Francisco Faus, reconeix que moltes vegades aquestes persones acaben en hospitals psiquiàtrics dins del mateix sistema penitenciar. La Gemma, parlant d'agressors sexuals, parla sense embuts: “Hi ha persones que no es rehabilitaran i que, per tant, és millor que estiguin

separades”. Tot i així, els tallers que està fent a una quarantena de persones amb DID els valora com una bona manera de formar determinades persones per afavorir que no reincideixin o no delinqueixin per primer cop.

Però tot això pertany a la xarxa comunitària. Si entrem dins dels passadissos de la Justícia trobem diferents visions. A l'edifici 111, el fiscal Faus diu que normalment no es veu amb falta d'alternatives quan ha de proposar mesures de seguretat en una primera fase, però reconeix que la cosa es complica en el moment que s'hi afegeix la toxicomania, ja que “si la persona no vol el tractament, es produeix un problema greu a nivell jurídic, perquè en teoria el Codi Penal preveu el cessament de la mesura de l'internament en el moment en que el tractament té èxit. Si no el té, la mesura no s'acaba mai?” Aquí hi ha un buit.

Rivera, que es mostra molt crític amb l'actual exercici de la feina que fan els fiscals de vigilància penitenciària, creu que “no hi ha un previsió legal d'alternatives fortes”. Afegeix que “la pena de presó segueix sent la pena reina”. Acusa la llei però també l'actitud “venjativa” dels jutges. M'explica que vora el 75% d'aquests es consideren conservadors, ja que estan associats a un col·lectiu de magistrats de dretes.

S'han de trobar respostes diferents a l'ingrés a presó per al Raúl, en cas que es consideri que fa tres anys va cometre el delictes. Si es vol que entengui que el que ha fet no està bé, hi ha formes d'explicar-li-ho, amb paciència i enginy. Si se l'envia a presó serà únicament per castigar-lo. Ho entendrà millor si els seus pares li prohibeixen mirar la televisió durant les nits que no si el tanquem. Per què ho hauríem de fer? Perquè reflexioni? Perquè s'ho mereix? Com diu Rivera, llibertat no és sinònim d'impunibilitat. Tampoc presó és sinònim de positiu per al Raúl, el Ramón o el Toni. Ni per a nosaltres com a societat.

El fals judici

La metge forense està a punt d'entrar a la sala 318 de l'edifici 111 de la Ciutat de la Justícia. Abans que ho pugui fer, els advocats de la defensa i de l'acusació l'aturen. Parlen entre xiuxiuejos. L'Oriol dirigeix una mirada resignada cap a on està la família del Raúl. L'Eli, la mare, no para de mossegar-se les ungles. La família prendrà la decisió de seguir endavant amb el judici per provar la innocència del jove en funció del resultat d'aquest últim examen psicològic. Si la metgessa ha considerat que el Raúl era conscient del que feia, no s'atreviran a jugar la batalla legal contra la paraula d'uns Guàrdia Urbanes.

Veient l'escena de les quatre togues negres reunides amb cara de preocupació al voltant de la forense, sento el Luís al meu costat remugar algunes paraules malsonants. La petita reunió es dilueix quan la forense pica la porta de la sala de vistes i una secretària la fa entrar. Els advocats s'acosten cap a la família.

–Hem d'acceptar l'acord. El Raúl no està exempt de responsabilitat... –expliquen amb delicadesa.

–No me lo puedo creer –diu la mare amb els ulls vidriosos.

–Pues aceptamos –es resigna el pare.

–Hi ha un problema, però –segueix l'Oriol, l'advocat del Raúl–. És ell qui ha d'acceptar

–i fa un gest amb el cap en direcció cap a on el Raúl està assegut, a tan sols uns pocs metres, mirant l'escena sense arribar a poder sentir res.

–No aceptará –intervé el Luís Varea–. No és capaç d'entendre que si el jutge diu nou mesos no els ha de complir.

Els advocats, preocupats, es dirigeixen cap a l'advocada de l'acusació, la Paz Vallès. Intercanvien poques paraules i decideixen encaminar-se cap a la sala de vistes, per discutir la situació amb el jutge.

La decisió que prenen té un caire d'humor negre reflectit en el riure nerviós i cansat del Luís Varea quan escolta la proposta. La paradoxa que representa reconèixer en tot moment la vulnerabilitat d'una persona amb discapacitat intel·lectual però condemnar-la igualment perquè la part contrària és l'autoritat, una força de seguretat de l'Estat, de la ciutat, que té el deure de protegir amb especial atenció els drets del Raúl. Paradoxa relativitzada per uns professionals de la justícia que pel fet que el Raúl no entrarà a la presó deixen de veure la força simbòlica que té el fet de declarar-ho culpable. Marcar un jove de 30 anys amb un “antecedents penals” és il·lustratiu de la falta de recursos per reeducar-li aquesta part violenta i desobedient que està a punt de ser-li castigada. Una contradicció que es mou per valls de decisions vigilades per les imponents muntanyes de la moral, que procura amb reticència soterrar amb una allau el

fet que una persona que va ser conscient del delictes que va cometre, no sigui conscient de la mentida que serà el judici que, estimat lector, podrem presenciar.

Menyspreu inconscient a la feina del programa Accepta, del Luís, la Carolina, la Núria i els altres. Ignorància del món de la discapacitat intel·lectual, on algunes desenes de milers de persones a Catalunya lluiten a diari per dignificar la vida d'unes persones la vulnerabilitat de les quals la Justícia ens brinda, en aquest instant, l'oportunitat de posar de relleu.

La conformitat ja ha estat pactada a esquenes del client. Serà condemnat a nou mesos de presó, que no complirà, i els seus pares, com a responsables civils del noi hauran de pagar uns 680 € 400 € aniran a parar al principal policia afectat, 100 € a un altre i 180 € a les arques públiques en concepte de multa. En un cas normal, el judici no se celebraria, però en aquest, jutge, fiscal, advocats i testimonis en representaran un per tal que el Raúl tingui la sensació que ha estat una decisió presa per un jutge, no un acord entre les parts que no pot arribar a comprendre.

Entrem dins de la sala 318. Després de gairebé quatre hores esperant-nos a les portes, ja tenia ganes de veure-la. Tres fileres de cadires són la rereguarda de l'estança. S'entra justament pel darrere. Tota l'estrada és de fusta fosca, que conjunta perfectament amb els vermells i grocs de les banderes constitucionals. El jutge ja hi és, presidint la mesa central. A la seva esquerra, una fiscal jove mira amb curiositat el Raúl, que s'asseu a una cadira davant del micròfon al bell mig de la sala, escortat a banda i banda pels seus pares. La mare li posa una mà a la cama i li diu alguna cosa tranquil·litzadora a cau d'orella mentre la resta de lletrats ocupen els seus llocs. El Luís s'ha quedat fora: com que ha estat citat en qualitat de pèrit només pot entrar si és cridat expressament. Els companys del taller ocupacional tampoc accedeixen a la sala.

El jutge fa un resum del perquè estem aquí i seguidament crida la forense, que explicarà el diagnòstic del Raúl. Afirmar que l'acusat coneix el delictes imputat i sap distingir entre el bé i el mal. Tot i així “té un coneixement bàsic del que és un judici –si fas alguna cosa malament vas a la presó– però no contempla alternatives”.

Després d'escoltar l'informe tècnic, el jutge s'adreça a la família del Raúl i diu que intentarà explicar tot amb claredat. “Tot sortirà bé, no es preocupin”. La fiscal demana a l'acusat que expliqui què va passar. El Raúl, nerviós, fa una diatriba sense un ordre cronològic clar. No s'entén quasi res. És ridícul. L'advocada de l'acusació desvia la mirada per no riure, els altres lletrats intercanvien mirades, l'única persona que segueix amb posat de seriosa i professional escolta és el jutge. Quan el Raúl acaba, “no hi ha més preguntes senyoria”.

Criden el Guàrdia Urbà nº27.7**. L'advocat del Raúl simplement li pregunta:

–Quan va veure que el xaval tenia discapacitat, per què no va pensar que forcejar no era la millor actuació?

–El noi cridava, no hi havia manera de parlar amb ell. Per tant, jo no podia saber que tenia discapacitat – respon amb suficiència.

No hi ha més preguntes, senyoria.

Entra un altre Guàrdia Urbà i ratifica les paraules del seu company. No cridaran el Luís. No té sentit, si ja se sap el resultat. No hi ha més preguntes, senyoria.

El jutge explica amb senzillesa i tranquil·litat a la família com ha quedat tot plegat. Aclareix que demà mateix suspendrà la pena. Que el pagament podrà ser fraccionat com ells prefereixin. “Tot ho hem fet pensant en el seu fill, no hauria d’haver-hi problemes. Crec que hem fet el correcte” afirma al final.

–I el Raúl ha tingut sort –comenta el Luís mentre estem esperant uns entrepans a un bar de la vora–. A la majoria no se’ls estudia la discapacitat amb tanta atenció.

–Però l’han condemnat! –exclamo.

–Però han rebaixat la pena. El problema en aquest judici no ha estat per l’actitud del jutge ni dels advocats. És d’origen. Tot va començar amb una mala actuació policial. Amb un Raúl fora de si, has de saber tractar-hi. Mira on hem acabat per una falta de tacte i de coneixement.

Dos carrers més avall, els pares del Raúl han convidat a dinar el Jordi, l’amic del taller ocupacional. Els saludo de lluny mentre estan alçant les copes en un brindis per la llibertat. Aquest maldecap s’haurà saldat amb una penalització econòmica que poden assumir sense dificultats i amb l’ensurt d’haver pogut perdre el fill durant una temporada (o per tota la vida).

Quan el lector va començar aquest reportatge, la desconexió absoluta del fet que persones amb discapacitat intel·lectual poguessin estar a la presó li devia cridar l’atenció. Si ha arribat fins a aquestes línies, haurà entès que la Justícia està formulada igual per a tots, però que les seves conseqüències no ho són. Procés judicial i discapacitat tenen una connotació negativa, inherent en el mateix llenguatge emprat en l’explicació de totes dues realitats. En el fons, la senzillesa de l’etimologia és el que ens ajuda a posar ordre a unes conclusions que encara no hem enfocat amb prou claredat. Menys capacitat no equival a menys responsabilitat. Ni a ser més bona persona. El que és just o no s’escapa de les mans tintades per les lleis de la Justícia, de vegades esquivant fins i tot la consciència de qui l’administra o la treballa ja com a rutina.

Posar de relleu les penúries d’una persona amb discapacitat intel·lectual durant un procés judicial i, si és el cas, a la presó, va més enllà de denunciar la vulnerabilitat del col·lectiu i la

necessitat de protecció i suport individualitzat. Com qui desenterra una barca oblidada a la platja que després d'anys ha estat coberta per la sorra, la discapacitat és la roda de popa. La proa és la marginalitat; el timó, les desigualtats; la barca sencera és una justícia que s'ha de repensar.

El lector ha tingut al llarg d'aquestes pàgines personatges per als quals tenir l'etiqueta de DID com una de les característiques contextuals més importants possiblement ha suscitat empatia. Gràcies a persones com el Luís o la Carolina, els serveis penitenciaris, els jutges, els advocats, etc., també ho intenten fer cada cop més. I aquest esforç s'ha de reconèixer. Ara bé, per què no es fa la mateixa feina amb totes les persones a les que, com a societat, condemnem a estar isolades entre el formigó i el metall? Per què si reconeixem que la presó és un lloc hostil que maltracta els més dèbils, en comptes d'adaptar-ne un trosset no ens plantegem els seus fonaments? Per què, quan discutim sobre la responsabilitat dels actes de les persones no ens aturem en el context de cada una d'elles? Per què concebem el càstig, fill de la venjança, pare de la pena, cosí molt llunyà de la reinserció i, per tant, de les solucions a les lacres de la societat, com el mètode que usem en primera instància per respondre al mal?

Quan sortia de Quatre Camins després d'haver parlat durant hores amb els reclusos, m'adonava que jo mateix no tenia clar que aquelles persones es mereixessin menys la presó que qui no té discapacitat. Poca gent és prou dolenta per saber-se tancada, privada de llibertat, de poder fer i desfer el seu dia a dia.

Qüestionar-se l'actitud que, com a societat, tenim envers les persones amb discapacitat intel·lectual a partir de la nostra Justícia és qüestionar-se la Justícia en si, alhora que comporta una reflexió seriosa sobre la pròpia ignorància dels que no són com nosaltres, dels qui mai entendran aquestes línies que parlen d'ells. Ells, els triplement condemnats, pel jutge, pels nostres estereotips sobre la discapacitat intel·lectual i pels presos. Els últims del penal. Els més dèbils davant la pena. Els qui tan sols amb la seva existència són l'exemple de tot allò que els nostres valors creen o no són capaços de crear.

Una penitència discapacitada, forjada per l'aïllament al que hem sotmès la responsabilitat que tenim tots sobre la línia del que és permès, del que és correcte i de les conseqüències de traspasar-ho.

* * *

El jutge mira amb tendresa el Raúl. Ja està tot lligat. "Si vols, pots dir una última paraula. Hi tens dret abans que dicti sentència". El Raúl s'aixeca i amb decisió fa les dues passes que el separen del micròfon. I mirant el seu interlocutor de fit a fit crida:

–¡Quiero mi patinete!

Bibliografia

A continuació cito els principals llibres, informes i articles consultats per dur a terme aquest reportatge:

- Rivera Beiras, I (2008). *La cuestión carcelaria: Historia, Epistemología, Derecho y Política penitenciaria*. Buenos Aires: Editores Del Puerto.
- García-Borés Espí, J, Riveira Beiras, I (2016). *La cárcel dispar: Retóricas de legitimación y mecanismos externos para la defensa de los Derechos Humanos en el ámbito penitenciario*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Riveira Beiras, I (2015). *Actuarialismo penitenciario. Su recepción en España*. Barcelona: Revista Crítica Penal y Poder, de l'Observatori del Sistema Penal i dels Drets Humans de la Universitat de Barcelona [recurs en línia].
- Rouillan, J.M (2004). *Odio las mañanas*. Barcelona: Llaüt
- Cardado i Bonet, L, Casado Serrate, M, Fernández Aranz, G, Guzmán Córdoba, C, Quevedo Rodríguez, J.L i Ramos Feijóo, C (2006). *Guía de intervención para personas con discapacidad intelectual afectas por el régimen penal penitenciario*. Madrid: FEAPS (Confederación Española de Organizaciones en favor de las personas con discapacidad intelectual)
- Recover, T, de Araoz, I (2014). *Las personas con discapacidad intelectual o del desarrollo ante el proceso penal: Análisis sobre la intervención de la persona con discapacidad intelectual o del desarrollo en el proceso penal y el cumplimiento de condenas y medidas de privación de libertad derivadas de éste*. Madrid: FEAPS (Confederación Española de Organizaciones en favor de las personas con discapacidad intelectual)
- Foucalt, M (2012). *Vigilar y castigar: Nacimiento de una prisión* (obra original del 1975). Madrid: Editorial Biblioteca Nueva.
- Lorenzo García, J, Ramos Feijóo, C (2014). *Personas con diversidad intelectual en prisión. Desafíos para el Trabajo Social*. Alicante: Revista Internacional de Trabajo Social i Bienestar [recurs en línia].
- ONU (2006). *Convención Internacional de Naciones Unidas sobre los derechos de las personas con discapacidad*.
- Defensor del Pueblo (2012). *Resolución adoptada por la defensora del pueblo en motivo de las solicitudes de interposición de recurso de inconstitucional contra el artículo 22 y otros preceptos conexos del real decreto-ley 20/2012, de 13 de julio, de medidas para garantizar la estabilidad presupuestaria y de fomento de la competitividad*.
- Bernad Tarragó, E, Ibern Regàs, I, Martínez Garcia, M, Sanjuan Torres, A, Valdivieso Muñoz, S (2015). *Estudi comparatiu de la qualitat de vida dels discapacitats*

- intel·lectuals i del desenvolupament en els centres penitenciaris de Catalunya*. Barcelona: Cente d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- *Programa marc d'atenció i intervenció a les persones amb discapacitat intel·lectual i del desenvolupament als Centres i Serveis Penitenciaris de Catalunya* (2013). Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat del Departament de Justícia.
 - *Pla funcional del departament d'atenció especialitzada per a l'atenció de persones amb discapacitat intel·lectual i del desenvolupament del Centres Penitenciaris de Catalunya* (2013). Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat del Departament de Justícia.
 - *Model de rehabilitació a les presons catalanes* (2011). Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat del Departament de Justícia.
 - Tort, V, Dueñas, R, Vicens, E, Zabala, C, Martínez, M, Romero, DM (2016). *La discapacidad intelectual y el ámbito penitenciario*. Revista española de Sanidad Penitenciaria [recurs en línia].
 - Ramos Feijóo, C (2013). *Las personas con discapacidad intelectual en el sistema penal-penitenciario. ¿Un fracaso de las políticas de inclusión?* Revista Internacional de Organizaciones [recurs en línia].
 - Moreno Yuste, L (2015). *Sistemas de seguridad en los centros penitenciarios*. XVII Encuentros jurídico-penitenciarios. Consultat a www.derechopenitenciario.com
 - Martínez Garay, L (2015). *Errores conceptuales en la estimación del riesgo de reincidencia: la importancia de diferenciar sensibilidad y valor predictivo y estimaciones de riesgo absolutas y relativas*. Revista Española de Investigación Criminológica. Consultat a www.criminologia.net
 - Masreal, F (2011, 6 de Març). Presos de doble laberinto. *El Periódico/cuaderno del domingo*. Consultat a www.elperiodico.com [recurs en línia]
 - Castro, J (2013, 19 de Desembre). En marxa el Departament d'Atenció Especialitzada per a reclusos amb discapacitat intel·lectual a la presó de Quatre Camins. *Butlletins de Dincat*. Consultat a www.dincat.cat [recurs en línia].
 - Pie Balaguer, A (2011, 23 d'Agost). Viure en residència és viure a Auschwitz. Consultat a www.social.cat [recurs en línia].

Documental:

- Cepero, S, Lotine, D (2016). *Viure al límit*. Barcelona: Càmeres i Acció (productora)